

EXCURSIO

À

NURIA, AL PUIGMAL

Y

ALTRES LLOCHS NOTABLES DEL PIRINEU.

No fa pas molt temps, que nostre actiu consoci D. Antoni Massó, vos donà lectura d' una bonica y detallada memoria referent á la excursió feta per ell y altres associats, á Nuria y al Puigmal per la vall del Fresser y del riu de Nuria, regresant despres á Camprodon per Coma de Vaca, Font Llitera y la vall del Ter. Tan bell relat m' ha mogut á donarvos compte d' altra excursió efectuada per mí, ab companyia de nostres consocis D. Juli y D. Modest Mitjans, també á Nuria y al Puigmal, mes per llocs distints als tan ben descrits pel aludit Sr. Massó, motiu pel qual, y essent un complement d' itinerari, me complasch en dedicarli aquest mon pobre treball, com á falaguer recort al bon amich y al decidit excursionista.

Me trobava fa alguns estius de temporada á Camprodon

junt ab los abans citats companys, quan lo desitj de visitar Nuria y fer la ascensió al Puigmal, nos mogué á combinarhi una excursió, propositnos efectuarla per un itinerari que si bé mes dificultós, fos distint del mes directe, del que se segueix generalment, aixó es, per Font Llitera y Coma de Vaca. A tal objecte nos férem ab un bon guia de Set Casas, conegut de motiu per lo «Tarrot», cassador d' isarts per ofici y á qui li descobrirem mes tart, durant lo camí, la particularitat d' esser nebot carnal del celebrat botànich y excursionista Carles Isern, qual retrato honra nostra galeria d' excursionistas célebres catalans y qui, com tots ja sabeu, era fill també de Set Casas.

Ab lo «Tarrot» fixárem lo plan de la excursió: remontar la vall del Ter y seguir fins al naixement d' aquest riu, guanyar allí la carena pirinaica, seguintla fins damunt de Nuria, y baixar després á n' aquell renomnat santuari, pera pujar desde ell al Puigmal, recorrent tot seguit la carena fins al Puig del Segre, baixant per la font del riu d' aquest nom á Puigcerdá. Nos anunciá 'l guia que la excursió fora fatigosa, per lo gran rodeig que 'ns proposavam donar, y que seria á mes un xich perillosa en cas de que 'ns atrapes una turbonada, donchs que desde Set Casas á Nuria (unas vuyt horas), no anavam á trobar cap refugi.

Desde Puigcerdá tornárem á Camprodon, donant la volta per Montlluis, Prades y Perpinyá, visitant á la vegada Font Romeu, lo Vernet y las ruinas del célebre monastir de Cuxá; y desde Perpinyá seguïrem per Amelie, Arles del Tech y Prats de Molló, desde ahont guanyárem lo Pirineu per lo coll d' Aras pera baixar á Camprodon.

Tal es la excursió que os penso descriure, encara que senzillament, tant sols d' impressió, á tall d' itinerari.

De Camprodon á Ull de Ter.—20 m. Llanás.—1 h. 15 m. Vilallonga.—2 h. 30 m. Set Casas.—Vall de Carlat.—3 h. 50 m. Estret de Murens.—4 h. 15 m. Font del Sauch.—Coma de Murens.—Pujada dels Hospitalets.—Pla dels Hospitalets.—Pla gran de Murens.—Pla d' Umbriaga.—5 h. 30 m. Ull de Ter.

A las tres de la matinada d' un dels primers dias d' Agost sortiam de Camprodon. S' havian agregat á la excursió quatre companys mes, que 's proposavan acompanyarnos fins á Nuria, pera regresar despres per Querolps á Ribas. Lo cel estava clar y estrellat y ab tot y esser á l' estiu feya un griso molt fi. Tots set montats en matxos bons y ben guarnits, l' un darrera 'l altre, ab los corresponents mossos de peu y lo guia al davant, á pas seguidet, embolicats ab las viroladas mantas pera guardar-nos del ayre, y formant una vistosa cavalcada, emprenguérem per lo carrer de Cantallops, vall del Ter amunt, cap á Llanás, á la claror de la lluna que, suavisant los tons y imprimint melangia á las borrosas sombras, banya 'ls pay-satges de poética llanguidesa.

Passant per Llanás y per Vilallonga, sempre acompanyant lo Ter per sa delitosa vall, férem lo meteix camí que seguien en direcció oposada lo Sr. Massó y demés companys, fins á arribar prop del santuari del Catllar, en lo lloch ahont ells atravessaren lo Ter baixant de Tragurá; que teniam llavors davant nostre, enrastallat dalt de la serra com un niu de voltors.

Deixárem, donchs, á la esquerra aquest camí, que es lo que segueixen comunment los romeus que van á Nuria y

continuàrem de dret seguint la vall del Ter per sa vorera esquerra.

Comensa ja á clarejar. Lo camí va elevantse sensiblement, los paisatges prenen uns tons mes durs, la vegetació va marxant dels cims de las montanyas, que apareixen progressivament á nostra vista, comensant ja á desapareixer llur esclatant verdor. La vall va estrenyentse.

Lo Ter que fins ara anava remorejant dolsament, fortament rondina y salta atribulat per las rocassas que s' oposan á son pas; la aygua pren un color mes fosch y contrariada pel pedregall, que interrompsa marxa, llensa espurnejanta y blanca escuma; las singleras espadadas van alsantse gradualment mostrant llur aspra carcanada y lo paysatge va tornantse á cada pas mes imponent. Per fí á un revolt del congost vegem davant nostre, en una clotada, ja casi tocantlo, Set Casas, esglahonat en las duas vessants de la vall que s' aixampla un xich; presentantsens á la vista, mes que pobre, tétich y miserable.

Nos hi anem acostant. Al peu del poble atravessem lo Ter per un rústech pont á duas vessants, fet ab grossos y grollers palets, y entrem á la població. Nos trobem en l' últim poble d' Espanya, per aquell indret. Set Casas té 580 habitants. Las casas son negras y rónegas, las teuladas son fetas de trossos de pissarra ó llicorella, com en la generalitat dels pobles del Pirineu. Lo terme no produeix mes que magnífichs naps y patatas, alguna altra llegum y un xich de ségol, essent sa única relativa riquesa los hermosos pasturatges, ahont hi puja lo bestiar en la bona época del any. Durant l' hivern lo poble queda gayre bé sepultat entre la neu, estant impossibilitats sos habitants

de sortir de casa per l' espay de molts dias; las tempestats hi son no sols molt frequents, sino també molt terribles, y 'l sol en l' hivern arriba rarament á sortir per dalt de las enlayradas serras á donar llum y escalf á tan ubaga y trista clotada. Abundan molt las herbas y flors boscanas, essent altament notable la flora de sa vall.

Eran quarts de sis quan entravam en lo poble, dirigint-nos tot seguit á ca 'l *Musich*, pera restaurar nostras forsas ab algun petit aliment. En la casa, com en totas las del poble, s' hi entra per la cort, haventhi en lo pis baix l' estable y un xich de pallissa, pujantse per una escala feta de travessers de fusta al pis superior, ahont lo trespol es també de fusta, y en lo que hi ha la cuyna y las habitacions.

Es casa de parada que recomanem al excursionista, per sa relativa netedat en poble tan brut, fins si convé pera pasarhi la nit, ja que es Set Casas centre d' interessants excursions.

Una sopa d' ou y una truyta ab cansalada fou nostre desdejuni. La mestressa de la casa es una bona moessa, guapassa y célebre en la encontrada per un acte d' heroisme y valor salvatge efectuat pera salvar son honor y venjar l' agravi, en los Hostalets del Cap sa Costa, ahont havia estat de criada. Es un verdader tipo d' heroína y com lo fet aludit nos havia ja sigut relatat per endavant per los mossos de peu, nos creyam transportats davant de una nova Mercadera de Perelada. D' altra part es molt amable, servicial, atenta y aixerida. Son marit es també un *xich* ben plantat.

A las set sortiam de Set Casas, atravessant altra volta á la vorera esquerra del riu per un rústech pont. La vall

del Ter va enlayrantse. A cosa d' un quart d' hora trobem á nostre pas la *Ribera dels Carboners*, que baixa de las alturas de *Coma Armada* portant mes aygua que 'l meteix Ter. A la altra banda, casi en lo alt del single s' hi destaca una gran clapa blanca; es la congesta de *La Llosa*, ahont la neu no s' hi fon casi bé may. Lo riu passa encaixonat entre las enlayradas serras, que confonen llurs cims ab lo blau del cel.

Entrem ja en la fonda vall de *Carlat*. A la esquerra en una aspra vessant, hi tenim la ubaga de *Carás*, coberta per un magnífich y estens bosch d' abets que dona bó de veure; al enfront, al ONO. se 'ns presenta gegantesch lo espadat *Grá de Fajol*, montanya interessant, accessible sols per determinats punts y digna d' esser coneguda y explorada, y á sas vessants de Ponent la *Coma d' Orri*, estreta gorja, interessant també pera 'ls botànichs; á la dreta s' alsa imponent lo feréstech single de *Xurriquera*.

La vall va decantantse cap al N. y s' estreny altra volta pera deixar just lo pas al riu en l' *estret de Murens*, format per las aspras vessants del *Grá de Fajol* y las no menys verticals del *single de Xurriquera*. Lo lloch es altament fantástich y grandios; las espantosas timbas; los enasprats cims que deixan tot just veure lo blau del cel; lo riu saltant remoros per entre inmensas moles de rocam, que apareix que tot just acabin de desprendres de las gegantescas montanyas que l' envoltan; aquell montanyam que sembla os vulga disputar lo pas, llensantvos damunt altrás rocas amenassadoras, sospesas sobre vostres caps; la espantosa soletat; lo rebombori de la aygua; aquell desolat caos, tot junt vos estremeix y 's concentra l' esperit, aterrat de sa petitesa davant de tan imponent grandiosi-

tat. Desde lo alt de las singleras del *Gra de Fajol* talladas verticalment baixa una fonda y estreta escletxa ó fisura que porta per nom *la canal del Primcep* y que en las fortas tempestats es una veritable canal per ahont cauhen al *estret* en espantos davassall ayguas y pedregam, provinents del cim. Mes enllá de la canal lo single avansa, com ja he indicat abans, davant de l' *estret*, formant la grandiosa *bauma de la Argila*.

Passat l' *estret* lo congost s' aixampla un xich al entrar en la coma de *Murens*. A la dreta hi tenim las serras de *Coma Armada*; á la esquerra sempre lo *Grà de Fajol*; al-santse al N. las alturas de *Can Magre*, per ahont hi corra la frontera.

Fa ja prop de duas horas que caminem desde que hem sortit de Set Casas, son tres quarts de nou y 'ns aturem á reposar cinch minuts en la font del *Sauch* que 'ns brinda ab sa abundosa aygua, clara y gemada. Aquí recullim alguns exemplars de la rosa dels Alps, lo que 'ns indica ben be trobarnos ja en la regió de las neus. La vista que fins ara no abarcava mes que amenassadoras singleras, y penyals y rocas de farrenyas formas, se dilata ja un xich mes, estenentse per l' espay, en lo que s' hi obra l' ample circh de *Murens* ab lo *Puig dels Lladres*, darrera del qual y mes alt encara hi naix lo Ter; limitant l' horisó lo *Puig dels Bastiments* y las serras de la *Portella* y del pla de *Can Magre*.

Lo camí deixa 'l Ter que salta en rondinants cascadas y ja no 'l torna á trobar fins á son naixement, donchs que 'l riu te desde aquí un curs tan accidentat y barrancos que s fa molt difícil acompanyarlo.

Deixemlo, donchs, y emprenem en direcció ENE. la

rápida pujada dels *Hospitalets*, en estrem recta y fatigosa. En poch mes d' un quart som ja dalt del pla dels *Hospitalets*, que remontem pujant sempre, fins al pla gran de *Murens*, estensos pasturatges, en los que hi trobem una eugassada bastant nombrosa.

Lo circh de montanyas s' ha anat desplegant y fent gran á mida que hem pujat. Desde 'l pla gran de *Murens* seguim pujant per cansat pedregall pera guanyar lo pla d' *Umbriaga*. Tots aquests plans tenen una pendent bastant sensible. Seguim remontant l' estens circh per dessobre 'l *Puig dels Lladres*, que queda ja molt mes baix que nosaltres, y arribem á ULL DE TER, á un quart d' onze, després de cinch horas y mitja de camí desde Camprodon.

Lo Ter naix entre unas rocas, á la meteixa falda del puig dels *Bastiments*, sa aygua es clara y crestallina, forta, y tan freda, que sols per contats segons se pot tenir la moficada en lo clot que forma son abundos manantial. Lo puig dels *Bastiments* ó del *Gegant*, un dels mes alts d' aquell Pirineu (2880 m.), deu son nom á esser, segons veu popular, lo primer cim de la carena, que oviran las naus al distingir terra desde alta mar.

Lo panorama d' *Ull de Ter* es grandios en estrem. Situat á gran altura en un vast circh de gegantinas montanyas, domina ampla extensió de territori. Tancan lo circh: desde 'l Sal SO. la inmensa y enlayrada massa del *Grà de Fajol*, que porta aquest nom tan característich per simular los tres cims que rematan son macis, las tres puntas d' aquell conegut gra; al O. lo coll de la *Marrana*, com nos digueren á nosaltres, y que no es lo meteix coll, com ja suposareu, citat en la *Memoria* del Sr. Massó, coll que uneix los dos macisos grandiosos del *Grà de Fajol* y

del puig del *Gegant* ó dels *Bastiments* que tanca lo quadrant *ONO*; al N. forma lo punt culminant ó centre del circh lo *clot de la Regaliua*, dessorbre del que s'alsan ensingladas las crestas d' *Esquena d' ase*, que 's donan la ma ab lo puig dels *Bastiments*; limita l' espay al NE. la serra de la *Portella*; al ENE. s' obra lo coll de la *Portella* entre la serra del meteix nom y las singleras sobre las que s'esten á Llevant lo pla de *Can Magre*; al SE. las alturas de *Coma Armada* venen á tancar lo circh en l' *estret de Murens*, per ahont de SE. al S. y per dessorbre las montanyas mes baixas de la vall del Ter, s' ovira un estens panorama de serras esglaonadas, entre las que 's distingeixen llá d' en llá las de *Collsacabra* y del *Montseny*.

Ocupan la estensa superficie d' aquest ample circh, á mes del territori que acabavam de recorre y del *puig dels Lladres*, altres baixos tossals y plans mes ó menys inclinats, que mirats desde nostre elevat punt de vista ab prou feynas se nota que sobresurtin los uns dels altres.

Buscárem un lloch arrecerat pera esmorsar, porque 'l *fret griso* nos treya d' aprop de las fonts, y quan lo teniam escullit y tot preparat tinguérem també de fugirne abiat porque 'l sol á cubert del ayre picava d' una manera irresistible.

Mes amunt d' *Ull de Ter* ja no 's troba mes aygua, encara que per los envoltants altrás fonts, á mes de la que 'ns ocupa, donan aygua al riu. Alguna de per allí prospera n'anárem á inspeccionar, mes de cap ne brolla tanta aygua com de la citada, que es la que dona 'l nom al riu.

En la vessant del *Grà de Fajol* y á una distancia que á nosaltres nos semblava molt curta y que 'l guia 'ns indicá que necessitavam una hora bona pera arribarhi, s' hi des-

tacava una brillant congesta de neu. ¡Sembla mentida lo que enganyan las distancias, als que no hi son práctichs, en aquests grans circhs d' enlayradas montanyas! pera regoneixer una font que 'ns senyalaren, y que semblava á cop d' ull, á cosa d' un tret de pedra, estiguérem cosa d' un quart pera arribarhi.

Despres d' esmorsar y de recorre un xich los envoltants nos disposárem á continuar la excursió.

D' Ull de Ter á Nuria—*Itinerari: 1 h. Coll de la Marrana.—Pujada del Gegant.—Aygots podrits.—1. h. 45 m. Pujada de Tirapits.—2 h. 30 m. Cims de la Vaca.—3 h. Coll de las Set Creus.—Las Mulleras.—5 h. Nuria.*

Eran dos quarts de dotze quan nos posavam altra vegada en marxa pera empendre la segona meytat de nostra jornada, que prometia esser tan ó mes interessant que la primera y sobre tot mes penosa.

Haviam fet poch camí, quan trobárem un remat de cabras y ovellas, lo que 'ns valgué, ab lo beneplacit dels pastors, regalans ab bonas escudellas de llet, rica, forta de gust y sustanciosa com pocas vegadas se 'ns ofereix beuren als que som de per avall.

Seguírem nostra via. La pujada aná fentse valenta. La vessant es casi vertical, no hi ha camí fressat y té de pujarse pel dret, pero describint continuats zig-zags pera guanyar terreno, així es que poch s' avansa. D' altra part las cavalleries pujan ab dificultat perque no poden assegurar las plantas en lo rodolant pedregall. No hi ha mes sino portalshi curtas las bridas pera que no ensopeguin, fer forsa de genolls y aguantarse be á la sella pera no caure; tot aixó tenint un sobresalt á cada pas que algun animal des-

prenent alguna pedra ab las potas de darrera, la fa rodolar rostos avall; semblant, al veurela botar ab tanta lleugeresa, que 'l cap se 'n vagi detras d' ella. Lo precipici va creixent á mida que anem pujant y tothom posa peu en terra perque 's fa materialment imposible lo seguir á cavall. Los mossos portan los animals pel ronsal, cuidant de que no rellisquin ó s' esvarin, anantsen daltabaix y arrastrantlos en la cayguda. La veritat es que no son terrenos pera anarhi ab cavalleries, y fins lo portarlashi es una grossa imprudencia. Son terrenos propis solsament pera isarts. Semblava quan nos miravam lo coll desde *Ull de Ter* que tot seguit haviam d' arribarhi y hem fet ja prop d' una hora de camí y encara no hi som. Una empi-trada mes y arribarem dalt. Lo circh de *Murens* s' ha anat engrandint dessota nostre y lo panorama s' es anat fent altament grandios. Tenim una espantosa timba á nostres peus. ¡Gracias á Deu! ¡ja hi som!

Ja ningú 's recorda de las penalitats de la ascensió, tothom se dona per ben pagat y compensat de sobras. Tot son exclamacions d' entussiasme, y es que verdaderament s' ho val. Un nou y esplendit panorama s' ha obert á nostra mirada. Tenim davant la alta vall del Fresser, fins á sas primeras derivacions; seguint lo Fresser vegem la hermosa vall de Ribas, y mes enllá un seguit esplendit de valls y montanyas que 's perden en l' ample horisó; tenim á nostre enfront una munió de puigs y de montanyas que 's destacan de la alterosa carena pirinaica, formant un pintoresch y sever conjunt; y si girem la vista endarrera se 'ns presenta mes grandios que may lo hermos panorama que havem disfrutat durant la pujada. Dominem las valls del Ter y del Fresser y 'ns donem la ma per un cos-

tat ab lo *Grà de Fajol* y per l' altre ab lo puig dels *Bastiments*, que sembla 'ns convidin á pujarhi; mes ab tota recansa no podem pas satisfer aquest que seria nostre desitj, si es que volem anar á fer nit á Nuria.

La vista de que disfrutavam nos tenia captivats y aixó que 'l vent arrebatat que feya y que no 'ns deixava, com qui diu, tenir drets, no era pas un alicient que incites á la contemplació; mes no hi ha impressió comparable á la que s' experimenta quan al guanyar un coll se presentan de sopte á la vista nous y dilatats panoramas; sembla que no s' tingan materialment prou ulls pera mirar, l' esguart s' exten cobdicios com volentho abastar tot en un instant.

Desde 'l coll en que 'ns trobavam teniam que anar á guanyar los *cims de la Vaca* á la altra part de la coma que teniam á nostres peus. Comensárem á faldejar la vessant del puig dels *Bastiments*, la pujada del *Gegant* y aquella trista afrau coneguda ab lo prosaich y antípatic nom d' *Aygots podrits*, la que forma l' extrem superior de la alta vall del Fresser, en los ayguavessos mes enlayrats de las montanyas que la limitan.

Lo terreno es tot ple d' aygua molls que 's tenen d' anar evitant pera que las cavalleries enfonzantshi no hi prenguin mal. Lo paysatge es desconsolador, trist en extrem. Las filtracions d' aquells ayguamolls van formant lo caudal del Fresser, que pren son nom en la *Fossa del Gegant*.

Atravessavam aquella arida y desolada afrau, completament callats, donchs que allí la naturalesa convida mes al callament que á la expansió, quan tot d' una 'ns sorprengué la rápida carrera empresa pel gos que portava 'l guia,

y vegérem passar ab vertiginosa furia, á un escas tret de fusell, volant mes que corrent, una munió d' isarts, bonichs, aixerits, brunzents que tallavan l' ayre; dos portavan la davantera y seguian darrera altres catorze ó quinze, *no essentnos possible exactament contarlos, per la lleugeresa que portavan.* Ben prompte desapareguéren pels replechs de las montanyas sensa que 'l guia ¡oh vergonya! cassador d' isarts per professió, pogues tiralshi una trista escopetada, porque..... no duya la escopeta al punt; y aixó que ja sabia que per aquells llochs sempre los isarts acostuman á trobarshi. Duras foren las recriminacions que se li feren, donchs que molt nos hauria complascut poder portar com á trofeo d' excursió lo cos d' un isart. Pera cassarlos se necessita una gran punteria y precisió y molt bon gos, com lo que duyam, que 'ls havia fet corre en direcció nostra descrivint un semicirch.

Ab tots aquests detalls nos distrauguérem un xich de la tristesa del paysatge.

Feya ja una hora que haviam deixat lo coll de la *Marra-na*, quan arribárem al peu d' una altra *furiosa pujada* (paraulas textuais del guia), la pujada de *Tira-pits*. Lo nom ja es prou gráfich pera que vos feu cárrech de lo que seria ella, sensa que tinga necessitat de ponderarvosho. Durá tres quarts d' hora, y 'ns trobárem per fi, en los cims de la *Vaca*. Recullírem alguns exemplars d' asbest ó *lli de montanya*, com ne diuen en lo pays, *llenya que no crema*, com nos digué 'l guia, quals exemplars vaig cedir ja en son dia al museo de la ASSOCIACIÓ.

Altra vegada se 'ns estenia á la vista ample y dilatat horisó. Las mes altas puntas s' havian anat abaixant á nostre esguart y teniam al voltant com á petits turons los pichs

dels *Gorgs*, de *Bassibés*, de *Torreneulas*, de la *Fossa del Gegant*, dels *Bastiments*, *Grà de Fajol* y altres; y al enfront, per sobre lo coll de la *Marrana*, que quedava molt mes baix que nosaltres, las serras que limitan la vall del Ter. Estavam á una altura d' aprop 2.800 metres y en la ratlla fronterissa. Teniam un peu á Espanya y altre peu á Fransa, pero los teniam certament tots dos á Catalunya. Al N. dominavam una gran porció de la Catalunya francesa, limitada per lo macís del *Carlit*, y á mitjorn una considerable extensió de la Catalunya espanyola, y podiam esclamar ab tanta propietat com ho feya un de nostres mellors poetes, desde lo alt del *Montserrat*:

Tot lo que veig n' es patria
n' es terra catalana.
Aqui tothom m' entent
tothom me diu germá;

donchs que tots recordareu ab goig y entussiasme la carinyosa acullida que feren als catalans d' aqui, los catalans del *Rosselló*, y las recíprocas provas de germanó que un dia y altre dia venen á estrenyer los llassos que uneixen als catalans d' una y altra part del *Pirineu*.

Anárem seguint per la carena, y ben prompte vegérem obert á nostra dreta lo círch agreste, salvatge, ahont hi estan escampats los estanys de *Carançá*. Los veyam relluir al fons, á mes de 500 metres en avall de nosaltres, donchs que s' troban á 2.260 metres sobre 'l nivell del mar mentres que nosaltres nos trobavam á 2.830 en lo cim mes alt de la *Vaca*. La escopeta, que no 'ns havia servit pera matar cap isart, nos serví pera fer remoure las truitas que omplenan aquells estanys. A cada es-

copetada que retrunyint per lo silencios espay, etjegavam cap aquell indret, las veyam saltar y bellugarse per sobre la superficie de las ayguas.

A nostra esquerra, avansant sempre, vegérem tot seguit al fons de pregonia timba, la solitaria y deserta *Coma de Vaca*, enclotada entre las aspras serras ahont nos trobavam, las vessants oposadas y lo aislat *Torreneulas*. Del fons de la *Coma de Vaca* se 'ns aixecá de colp una espessa boyrada que 'ns deixá á tots cuberts, y ab bon cuydado, per por d' una turbonada, ben perillosa en aquells indrets, ahont es imposible trobarhi refugi. Apretárem lo pas pera fugir d' aytals alturas, mes, afortunadament un cop furios de vent esbargí de sopte las boyras que 'ns havian embolcallat.

Baixárem al coll de las *Set creus*. En tan solitari lloch imposa en gran manera lo signe de nostra redempció, que s' alsa rústech, en senzillas creuetas de fusta, recordant la mort d' algun pobre viandant sepultat entre las neus; y es tal l' efecte que fan, que crech que alli fins lo mes esceptich no pot menys que descobrirse y escorcollar en sa memoria alguna de las oracions apresas en son bressol.

Desde 'l coll de las Set Creus fins á Nuria, duas horas mortals de continuada baixada; semblava que d' una sola tirada tinguessiem de desfer tan com haviam pujat. Recorreguérem la comarca de las *Mulleras*, atravessant terrenos relliscosos formats de pedra pissarrota, fins á trobar aygua y verdor, creixent sempre, á mida que anavam baixant. Farrenyas singleras estrenyian la vall á cada costat. Lo santuari y 'l pla de Nuria 's veyan al fons. Davant nos oprimia l' espay la massa grofolluda del Puigmal. *La conca*

de las Mulleras va prenent ràpidament tons mes falaguers y al trobar la vall de *Noufonts* oberta á nostra dreta, que vé á portar son contingent d' ayguas recullidas en la collada d' aquell propi nom, lo paysatge s' ha anat fent en extrem agradable. Nos detinguérem á brenar y beure aygua en la deliciosa *font Guillem*, y repres lo camí arribavam á Nuria á las cinch de la tarde. Passárem tot seguit á pendre allotjament y á visitar lo santuari.

Nuria.—ASCENCIÓ FRUSTRADA AL PUIGMAL.—Res me cal dir referent á Nuria, mon volgut company Sr. Massó vos descrigué cabalment la vall y lo santuari; res puch afegir á sa acabada descripció. Lo que sí faré tant sols, es planydrem, com ell, de la desidia ab que 's mira lo regular hostatge del excursionista y la poca importancia que 's dona á ferli agradable la visita y estada en lo Santuari. Las celdas ó quartos pera dormir son mes que miserables; en los llits s' hi fa impossible descansarhi com cal, pera refer las forsas gastadas en la excursió; y del servey en lo menjar ni cal parlarne, entre altrás cosas, á nosaltres nos regalaren ab un xay tan vell y dur que suposárem si seria coetani del *badell d' or* que adoravan los israelitas, y tot tan mal condimentat, que es impossible que cap persona un xich ben acostumada puga menjar ni un petit bossí. Lo relat no es pas gens exagerat, així es que crech un dever en nosaltres, descobrir totas aquestas faltas, donchs es una viva llástima que 'ls punts mes concorreguts y dignes d' esser visitats de nostra terra estigan tan descuidats en ram tan important. Fa ja alguns dias

me planyia aquí meteix del descuit en que 's té á Sant Miquel del Fay, y en lo meteix Montserrat l' hostatge y fins lo restaurant no están pas ni de molt á la altura que requereixen. En quant á Nuria, si be es menester ferse càrrech de la dificultat que hi ha pera la provisió de queviures, ab un xich mes de bona voluntat, molt y molt podrian mellorarse las condicions de tant important servey (1).

Voliam marxar l' endemà á las duas de la matinada cap al Puigmal, mes la rigorosa ordenansa que en lo Santuari regna y la orde absoluta de que *ningú dongui pinso á la mula sensa permis del corneta*, feren que no poguessem sortir fins que s' hagues donat lo pinso, aixó es, á las tres del matí. Fou en va tota súplica tant al rector com al corneta, tenia que complirse la ordenansa; així es que renunciárem á veure la sortida del sol, dalt del Puigmal.

Poch nos costá llevarnos á la hora convinguda, donchs que, com ja he indicat, aquells llits no estimulan gens la peresa. En lo meu crech que hi tenia lo meteix Pirineu, tants eran los bonys y clots que en ell hi havia, á mes d' un pal ó fusta que de dalt á baix l' atravessava. Tal volta aquest delicios confort ja está disposat á próposit pera que tothom se llevi dematí.

Quedáren á Nuria 'ls companys que devian tornar-sen per Rivas y nos disposárem nosaltres pera pujar al Puigmal.

Feya una matinada ben estrellada quan sortiam de Nuria, per la vorera dreita del riu, camí del *coll de Finestre-*

(1) Posteriorment sabem han mefforat bon xich las condicions d' hospedatge á Nuria, no per aixó tot lo que es de desitjar.

llas. Nos trobavam en lo *pla dels Eugassers*, quan se 'ns comensá á fer dia. Per la atapahida herba hi campava lliurament una eugassada formada per 25 ó 30 caps de bestiar, que corrian y brincavan enjogassats, empaytantse uns ab altres. S' havia anat fent mes clar quan, tot d' una, un petit núbol que s' havia presentat pel indret del Puigmal, feu esclamar al guia que no 'ns escapariam d' una forta turbonada y que era una temeritat voler seguir endavant. De moment nos ne riguérem creyentho maule-
ria seva pera fernos desistir de la ascensió projectada, y seguirem nostre camí sensa ferne cas; mes al cap de poch temps lo nubol que havia anat creixent nos deixá veure un recargolat llampech que aná acompanyat d' un tro llunyá. S' acentuaren mes las insinuacions del guia pera que retrocedíssem, y comensárem ja á vacílar, decidíntnos per fi per una prompte retirada al veure que, sensa saber com, tot l' horizó en un instant se cubria y 'ls llampechs y trons anavan succehintse rápidamente, ja que no era gens afalagadora una tempestat en aquellas regions sensa lo mes remot lloch ahont aixaplugarnos.

Encara no haviam tocat retirada comensáren á caure grossas gotas y la turbonada s' aná estenent. Nos posárem los capots de pastor que pera un cas de necessitat duyam, alsantnos las caputxas, y á correuyta retrocedirem cap á Nuria, venintnos á sobre, lo gran xáfeh d' aygua, quan comensavam á empendre la baixada cap á las vessants del *coll de Finestrellas*. Afortunadament alló no era res en comparació de la forta turbonada que descarregá en los cims del Puigmal, estenentse cap á ponent. Cap allí no se sentian parar un moment los trons y 's veyan seguidament zigzaguejar los llamps. Nosaltres no arreplegárem sino un

dels extrems de la borrasca, lo que no 'ns salvá de que al arribar á Nuria, á las 7 del matí, estessim completament amarats per la mullena que haviam tomat y de que 'ls matxos se 'ns haguessen esvarat mes d'una vegada per la proximitat d' algun llamp.

Los companys que deixárem á Nuria havian marxat cap á Ribas á las 4 del matí. Continué plovent fins á las duas de la tarde, hora en que vegent que s' aclaria determinárem permaneixer una nit mes á Nuria pera intentar altra vegada la ascensió al Puigmal en lo seguent dia.

Aprofitárem la tarde pera fer una excursió á Queralps, disfrutant de las bellesas del camí que hi conduheix y que tan be 'ns descrigué 'l Sr. Massó. A entrada de fosch tornavam á esser á Nuria.

Despres de molts empenyos, discussions y negativas conseguírem poder combinar la sortida pera 'l seguent dia á las duas de la matinada, mes ab la condició precisa de quedar las cavalleries en la antequadra desde l' últim pinso de la nit, y d' endursen lo pinso de la matinada, que 'ls matxos no podrian pendre fins á esser fora del recinte del Santuari. ¡Alabat sia Deu! si haviam perdut un dia, á lo menos podriam veure la sortida del sol dalt del Puigmal.

Ascensió al Puigmal.—Al punt de las duas de la matinada ja eram á cavall y á punt de marxa. Lo fret era intens. L' ayre que feya tallava la cara; lo thermometre marcava 0°. Nos posárem en marxa abrigats ab las capes de pastor, ben enguantats y ab la caputxa á la cara. Encaputxats com anavam, avansant calladament dalt dels

matxos, l' un darrera l' altre, semblavam duas parellas de frares mendicants sortint del Santuari, pera anar á fer lo recapte. D' aquesta conformitat y ab lo guia al davant, emprenguèrem costa amunt cap al *pla dels Eugassers*, y la *coma del Embut*. Omitiré tota descripció del camí, ja que be prou lo coneixeu, descrit bellament per l' amich Massó. Al peu de la forta pujada que 's té de guanyar pera arribar al cim del Puigmal hi deixárem los matxos, donchs que no 'ls hi es pas terreno franquejable.

Guanyárem lo cim al punt precis de veure sortir lo sol. No trobárem neu com vosaltres, pero no 'ns faltá per aixó tant ó mes fret. Un fort huracá bufant lliure per aquell ample espay no 'ns deixava tenir drets. Lo thermometre marcava 4° centigrados sota 0.

Lo sol sortí de la aygua embolcallat entre boyras, com si sortís d' un bany d' escuma. L' espectacle en aquest punt era magnífich. L' astre del dia pujava magestuos arrossegant darrera seu una nubolada que semblava un incommensurable róssech; mes en cambi, heus aquí lo gran desengany del excursionista aficionat á las grans alturas y á admirar estensos punts de vista; tota la part de mitjorn estava emboyrada y no podiam distingir res, per aquell indret, de nostra estimada Catalunya. Sols lo panorama era complertament lliure per la part de Fransa. Veyam á nostres peus la riolera Cerdanya, tan falaguera y atractiva, sobre tot per qui la veu per primera volta y desde tan gegantesca altura; y del intrincat problema del Pirineu; la serra del Cadí, las montanyas de Carlit y puig Peric y tota la carena de las Corberas fins al mar, lo catalá Canigó, lo nus de Costabona desde ahont se desprenen cap al Puigmal los puigs y serras que haviam vist de

prop lo dia abans; y entremitj de las boyras que peresosa-ment s' hi recargolavan, l' hermós Ampurdá y la blava ratlla de la mar. Tot aixó ho vegérem contats moments, donchs que las boyras que seguian al sol anavan escur-santnos l' horisó y d' altra part lo fret anava arraulintnos per moments. Afortunadament mon amich Massó vos ha descrit ja magníficament tot l' ample panorama que á tot pler y sensa cap boyra poguereu veure los que assistireu á n' aquella excursió. A nosaltres no 'ns fou donat lo goig de poder saludar desde aquella altura á nostre simbólich Montserrat, ni al vell Montseny.

Pochs minuts com he dit poguérem aguantarns en lo cim y encara assentats á terra, al imaginari abrich d' un gros munt de rochs que hi ha en lo centre del replá, bus-cant la calor d' un sol que sensa cap fortaleza nos feya l' efecte de pintat, l' efecte d' un sol de una decoració de teatre.

Del Puigmal á Puigcerdá.—Itinerari: 50 m. Puig de Segre.—1 h. 30 m. Font del Segre.—2 h. 15 m. Font del pla dels Carbassers.—Jas den Palandrau.—3 h. 45 m. Coll de Creu.—4 h. 30 m. Err.—5 h. 15 m. Sallagosa.—6 h. 15 m. Llicia.—7 h. 30 m. Puigcerdá

Era mitj quart de sis quan deixárem lo cim del Puig-mal. La baixada no es tan penosa com la ascensió, pero no deixa per aixó d' esser cansada, per no poderse fixar be 'ls peus en lo movedís rocall. Per compte de tornar allí ahont haviam deixat los matxos, seguirem per las ondulacions de la carena, de cim en cim, fins arribar al puig de Segre (2.795 m.) casi al N. del Puigmal. Los mossos de peu ab los matxos anáren á donar la volta pel coll de Lló ó de Finestrelles. La vista panorámica de que disfru-

tarem en aquells cims fou espléndida, destacantsens á cada pas variats horisons per entre las ondulacions de las montanyas. A un quart de set arrivavam al *puig de Segre*. Lo sol havia anat pujant, deseixintse de las boyras que l' empresonavan, y com que haviam estat en constant moviment pujant y baixant per terrenos aspres, sense camí ni viarany, no sentiam ja casi be gens de fret.

Lo *Puig de Segre*, si be no té un colp de vista tan desambarrassat com lo del Puigmal, no deixa per aixó de gosar d' un espléndit panorama.

Desde *Puig de Segre*, ahont sols hi ferem un *alto* de pochs segons, baixárem pel dret, sensa camí fressat cap á la *font del Segre*. La baixada molt rápida no 's acabava may; feya rato que veyam quasi á tocar la clotada de la font y may hi acabavam d' arribar.

Son prop de las 7 quan hi arribem. Lo lloch es en estrem atractívol. La font naix en una clotada pissarrota, voltada d' aspres penyals esglaonats, per entre alguns dels quals haviam vingut baixant.

Molts son los anys que no 's fon la neu en tot l' estiu en aquellas reconadas, quedantnhi sempre brillejants congestas. No cal dir que la aygua de la font es tan gelada y elara, com abundanta.

Nos hi sentárem prop pera esperar los matxos, que no 's feren esperar gayre, y esmorsárem fent gran honor á la llangonissa vigatana. Un xich enllá hi havia un remat; cridárem als pastors, que s' atansáren, y al estil dels pobles primitius los hi oferírem un cambi de mercaderías, efectuat ab gran fruició per abduas parts; pa blanch y llangonissa en cambi de la llet esquisida de las cabras que portavan en lo remat. ¡Alló sí que era 'l verdader

libre cambi efectuat entre duas nacions, Espanya y Fransa! Los pastors eran francesos catalans.

Mes de mitja hora descansárem en la font. Eran tres quarts de vuyt quan nos posárem altra vegada en camí per terreno arit y trist, per espay d' una hora, fins al *pla dels Carbassers*. Al arribar aquí lo paisatge ja es mes pintoresch. La vista s' esplaya per la ampla vall, engalanada per grans devesas voltadas d' arbres, en las que hi pasturan ramats de bous y eugassadas; vegetació riquíssima, esplendits prats, aygua y verdor á dojo.

Passavam pel peu de la *font dels Carbassers*, sensa aturanshi, á dos quarts de nou. Lo camí, al deixar lo *pla dels Carbassers*, baixa suaument al *jas den Palandrau*, verda y ondulada vall de prats, que porta un nom ben grafich, donchs que es un envellutat llit d' atapahida herba per sota de la que s' hi escola l' aygua en abundó, essent lloch apreciable per la flora y per lo esculliment d' insectes rars que atresora.

Deixárem lo *jas den Palandrau*, y faldejant montanyas per dessobre la vall del Segre y passant per entre magnífichs boschs de pins y abets, que fan lo camí distret y curt per lo bonich, arribárem al *Coll de Creu*. Al doblarlo esperimentárem una inesplicable impresió. Lo cop de vista es preciós; es una magnífica miranda de la Cerdanya que s' aprecia desde aquí en sos mes delicats detalls, dominada al enfront per las serras del Carlit y de Campcardós. Hi estiguérem bon rato embadalits, no cansantnos de dirigir las ulleras de campanya á dreta y esquerra pera analizar lo estens y detallat panorama.

Ja eran mes de las deu y comensava á fer calor; ab recansa deixárem lo coll pera emprendre una rapida baixada,

cap á la Cerdanya, que durá prop de duas horas, tenint la mala sort de perdre 'l camí, motiu pel qual nos fatigàrem mes, arribant al punt de mitjdia al poble d' Err, suats y assedegats.

Entràrem en un café ahont hi descansàrem cosa d' un quart y emprenguérem tot seguit camí cap á Sallagosa. Nos trobavam ja en la Cerdanya, conjunt hermos de pobles, envoltats de prats atapahits y d' una verdor esclatant, brodats d' arbres y solcats per rech's en totas direccions. En un llarch quart d' hora arribàrem á Sallagosa, ahont prenguérem lo camí de Llivia, atravessant la carretera que baixa de Montlluís cap á Bourg-Madame. Lo camí va atravessant un seguit de prats y está vorejat casi sempre d' arbres.

A una hora de Sallagosa passàrem per Llivia situada en un territori espanyol de uns 12 kilometres quadrats, segons crech, d' extensió, enclavat en la Cerdanya francesa. Quan la pau dels Pirineus, uns 40 pobles de la Cerdanya, entre 'ls que hi anava compres Llivia passàren al domini de Fransa. No 's conformàren los de Llivia y fent valer son titol de vila, conseguiren retornar á la nacionalitat espanyola per medi d' un arreglo fet en lo tractat anomenat de Llivia, obligantse 'l govern espanyol á tenirla sempre sensa cap fortificació. La carretera que atravessa la vila es terreno neutral. Llivia es una població antiga y rónega. Sos envoltants son hermosíssims.

Al cap d' una hora seguint la carretera neutral que atravessa 'l territori frances, arribàrem al riu Raur, limit fronteris entre Espanya y Fransa y un quart mes tart entravam á Puigcerdá, essent las duas de la tarde.

Si á primeras horas del matí haviam patit fret, en cam-

bi al atravessar lo pla de la Cerdanya desde Err á Puigcerdá haviam sofert una calda terrible, marcant lo thermometre ab tot y los molts nubols que entorbolian lo sol, la temperatura de 30°, així es que á mes de estar colrats, la pell de la cara y especialment del nas anava cayentnos á trossos, efecte del sol, del ayre y dels cambis bruscos de temperatura.

Al arribar á Puigcerdá nos aposentarem en l' hotel Juncosa, bona fonda que honra á Puigcerdá y á Catalunya, per lo confort, esmerat servey y bon tracte que ofereix als viatgers, essent de doldre que la guia francesa del Pirineu, *Joanne*, impresa sa última edició en 1882, alguns anys despres de la instalació del hotel Juncosa, ab los migrats fins que son de suposar, aconselli als viatgers de no fer nit á Puigcerdá, indicantlos hi que feran mellor en quedarse á Bourg-Madame, ahont hi trobarán bon hospedatge. Ab marcada parcialitat la propia guia no senyala á Puigcerdá mes hospedatge que l' antich hostel de cal *Ayguá beneyta*. A mes de l' hotel Juncosa hi ha l' hostatge de ca la Pasquala, polít encara que modest (1).

Instalats com he díit en la fonda, en la que ab prou feynas hi trobárem habitació, ab tot y faltarlhi las recomanacions de la guia *Joanne*, despedírem als matxos y als mosos de peu, que per cert nos connaren barbarament; donchs que pagant 24 rals diaris per matxos y corrent lo mantenirlos, los dias que 'ls tinguerem llogats á carrech nostre, segons los comptes que 'ns presentáren nos costá la grana dels animals á rahó de 30 rals diaris cada un, ¡ni

(1) Posteriorment s' ha obert á Puigcerdá lo comfortable Hotel Tixaire.

que 'ls haguessen entaulat en un restaurant de primer ordre!

Pagàrem queixantnos amargament del mal que 's fan á si meteixos la gent dels pobles, frequentats per molts forasters de ciutat, abusant y explotantlos d' una manera tan escandalosa.

Cregueu un consell d' excursionista; si alguna vegada llogueu matxos pera alguna excursió, pagueu mes si convé per son lloguer, pero que 'ls hi fassi la vida son amo, que de segur trobará la grana molt y molt mes acomodo que si la pagueu vosaltres.

A Puigcerdá termená la primera part de nostra excursió, que 'ns deixá complertament satisfets y 'ns encoratjá á ferne d' altrás mes arriscadas y fins si es menester mes penosas encara que la que acabavam d' efectuar.

Puigcerdá.—La Cerdanya.—Situat Puigcerdá casi bé en lo bell mitj de la Cerdanya, dalt d' un bell promontori aïslat, sobressurtint ayrosament de la plana, no cal pas dir si desde son antich y esbelt campanar de Sta. María, que domina la vila y ab la vila la vall, se disfrutará de bon colp de vista.

Així es que una de las primeras cosas que se 'ns ocorreguéren, despres d' haver visitat la antiga citada iglesia de Sta. María, que té de notable, entre altrás cosas, una portada gòtica interior, altra lateral també gòtica, y varis retaules y lápidas sepulcrales, fou pujar á aytal desembarrassada miranda pera gotjar á tot pler del rioler y captivant panorama que presenta lo conjunt de la Cerdanya.

La vista se complau divagant atrafegada per aquella

munió de poblets y vehinats, que 's destaquen garbosament sobre 'l envellutat vert dels prats matisats de cent variats tons, y 's mitj amagan á voltas per entre las altas y espessas arbredas. Tancan aquest deliciós circuit, que tindrà ben be de 8 á 10 horas d' extensió de NE. á SO., y mes de 4 en sa amplaria de N. á S., duas grans branques despres del tronch pirinaich y que marxan casi be paralelas de NE. á SO. Arrenquen las duas del alt *Pla de la Perxa*, que forma, al anar á caure en la Cerdanya, lo *Coll de Rigart*.

Lo brançal de Mitjorn comensa en las crestas de *Cambras d' Ase*, que s' avansen sobre Montlluís y la Perxa, segueix fins á trobar son punt culminant en lo *Puigmal* (2.909 m.), s' abaixa cap á *Gorra Blanch* y *Pla de las Salinas* (uns 2.200 m.), á buscar la *Collada de Tosas* (1.000 metres aproximadament), pera alsarse en lo macís del *Ras d' Alp* ó *Padró dels quatre Batlles*, á mes de 2.600 m., tornant á enfonsarse en los colls de *Jou* y de *Pandís* y á alsarse altra volta despres de *Tancalaporta* cap á la serra del *Cadi*, aspra y espadada, de contorns sechs y geganteschs, que desapareix llá d' enllá, acompanyant al riu Segre.

Lo brançal del Nort arrenca també dessobre la Perxa, desde *Fontromeu* y de la *Serra de la Calm*, agafa lo macís del *Carlit*, enlayrantse allí fins als 2.921 m., se separa y enfonsa en las colladas que tancan la *Vall del Querol*, torna á alsarse á 2.914 m. en *Puig Pedrós* sobre los alts plans de *Campcardós*, seguint despres cap á las serras d' *Andorra*, de la *Llosa* y *Bascaran* á encararse, á la altra banda del Segre, ab la serra del *Cadi*.

D' abdos brancals n' arrenquen altres entroncaments de

montanyas que morint en la meteixa Cerdanya, formen valls tan hermosas com la d' Angostrina y *Mesclant d' ayguas* que baixan dels estanys de Carlit; las d' Eyna, Err y Lló, tan interessants pera 'ls naturalistas, que 's formen en lo macís de Nuria y del Puigmal; la del riu Vanera que te son origen en la serra de Gorra blanch y en lo pla de las Salinas, aspra primer y rica en fresca verdor al baixar al pla á unir son llit al riu Segre, la de la Molina que 's forma en la collada de Tossas y per la que 's disputa lo pas ab lo riu la carretera de Ribas á Puigcerdá; las de Pedra, de Sta. María y de Bor, que naxen en los aspres colls de Jou y de Pendís, totas accidentadas, al baixar de las serras, totas sobre llit envellutat al morir en lo Segre; y sobre tot la mes gran y mes hermosa si cab, la vall del Querol ó d' Arabó, besada per prats y per arbredas, acariciada per galanas cascates y remorejant salts d' aygua, y guardada per farrenyas y altas serraladas.

Desde 'l coll de *Rigart* dalt de la *Perxa* fins al coll de *Saigs*, format en una petita estribació que s' aixeca en la plana, provinienta de las vessants del coll de *Jou* y del *Padró dels quatre Batlles* y que va á morir al *Estret d' Isobol* ahont obra pas al Segre, se compren la propia *Cerdanya*; desde 'l coll de *Saigs* fins á St. Martí dels Castells, s' enten per la *petita Cerdanya* ó *batllia de Bellver*, qual cap es aquesta important població situada pintorescament en siti alterós, rodejada de prats y de verdor; y desde St. Martí dels Castells fins al *pont de Bar*, ahont la plana 's tanca, deixant las altas serras tot just lo pas al Segre, se compren lo *Baridá*.

Llarch rato estiguérem contemplant tot aquell be de Deu

de pobles y pobllets, que casi be 's tocan los uns ab los altres, aquella rica plana solcada pel Segre y per sos afluents, lo Querol, lo Reur y la Vanera, y aquelles gegantescas carenas que amagan casi constantment son cap entre las boyras.

Los pobles y vehinats de la Cerdanya que 's veuen desde 'l campanar de Sta. Maria, segons nota que 'ns proporcioná nostre entés y actiu delegat á Puigcerdá D. Joseph Mª Martí, son en nombre de 65, dels quals n' hi ha 41 d' espanyols y 24 de francesos; dels espanyols n' hi ha 31 de la provincia de Girona, y son: Puigcerdá, Llivia, Gurguja, Sareja, Seneja, Guils, St. Martí, Pont St. Martí, All, Greixa, Niula, Isobol, Olopte, Urus, Das, Volvir, Tartera, Alp, Escadars, Astoll, Mosoll, Suriguerola, Senabastre, Talltorta, Ventajola, Vilar, Urtx, Caixans, Esparreras, Vilallobent y Aja; los 10 de la provincia de Lleyda son: Cortás, Talltendre de dalt, Sansó, Prats, Sta. Madalena, Nas, Nefol, Carteria, Cobarriu de baix y Canals; los de la Cerdanya francesa son: Targassona, Angostrina, Escaldas, Envetj, Tour de Querol, Riutes, Ques, Airebals, Vinyola, Palau, Osseja, Nauja, Sta. Llocaya, Ix, Las Guinguetas ó Bourg Madame, Cáldegas, Onset, Ro, Sallagosa, Rouet, Lló, Bajanda, Vadrinyans y Egat.

Los pobles de la Cerdanya que no 's veuen desde 'l campanar de Sta. Maria, mes que per aixó 's veu part ó partida de son terme, son en nombre de 53, dels que n' hi ha 35 d' espanyols y 18 de francesos; dels espanyols n' hi ha 4 de la provincia de Girona, y son: Saga, Ges, Monmalus y Maranges, y 31 que pertanyen á Lleyda y son: Élla, Talltendre de baix, Bellver, Prullans, Ardebol, Anas, Sabastida, Saserra, Lles, Cobarriu de la Llosa, Bar, Caba,

Quer foradat, Toloriu, Aransa, Belloch, Bejach, Montellá, Sta. Eugenia, Vilella, Talló, St. Roch, Riu de Sta. Maria, Ingle, Badés, Pí, Bor, Pedra, Riu y Valltarga; los de la Cerdanya francesa son: Bolquera, Eyna, Via, Odelló, Estavar, Vilanova, Dorras, Ur, Florí, Vena, Tanés, Julit, Corbasill, Querol, Porta, Porté, Err y Vallsabollera.

Passárem la tarde agradablement visitant lo mes notable de la vila y sos envoltants; l' hermós estany que serveix pera abastir d' ayguas á la vila y al meteix temps d' hermos lloch de passeig y esbarjo; la font de Rigolisa, passeig afavorit pels forasters que passen l' estiu á Puigcerdá; y la antiga iglesia románica d' Hix. La vetllada la passárem també molt agradable á casa del Sr. Martí, qui 'ns mostrá documents antichs y curiositats referents á Cerdanya, molt estimables, tot recullit ab molt interés per dit senyor, qui á mes d' una gran dosis d' entussiasme y d' amor á sa terra, reuneix las qualitats d' entés arqueòlech, artista y poeta, y una amabilitat y complascencia tals, que recorren sempre á n' ell quants s' interesan pel be y prosperitat de la Cerdanya y quants desitjan adquirir datos y noticias referents á aquella deliciosa encontrada.

De Puigcerdá á Las Escaldas.—*Carretera: 2 kils. Ur.—5 kils. Vilanova de las Escaldas.—6 kils. Las Escaldas.*

Lo matí següent (quart dia de la excursió), sortirem en cotxe cap á Las Escaldas. Passárem pel costat del estany de Puigcerdá y baixárem per la carretera espanyola á trobar la francesa en la miranda d' Ur, punt de vista delicios sobre la Cerdanya francesa y l' enclave de Llivia. La carretera francesa porta al poble d' Ur, situat en una

bonica fondalada 'al peu del riu Reur. Allí prenguérem altra carretera, que es la que porta á Montllus desde Bourg Madame per Angostrina y Bolquera. Se segueix la vall de la riera d' Angostrina, atravessant un seguit d' hermosos prats circumdats d' albas y pollancres. S' atravessa després la riera, prop d' un bonich saltant d' aygua, á la entrada del poble de Vilanova de las Escaldas.

Desde aquest punt se puja per altra carretera y per rápida costa, al bell costat del torrent de Coma Armada, al establiment d' ayguas thermals de Las Escaldas.

Aquestas thermas eran ja conegudas en la antiguetat, havent anat desapareixent los notables vestigis, existents encara en lo sigle xvii, dels banys romans.

L' establiment de Las Escaldas está situat en una alta clotada, en las estribacions del pich de *Coll Roig*, en lo maciú de *Carlit*, á 1.350 m. d' altitut. Domina en bell cop de vista un magnífich panorama, en part sobre montanyas y en altra gran part sobre la Cerdanya. Ofereix bastantas comoditats y está molt concorregut, especialment per families catalanas, en los tres mesos d' estiu en que está obert. Té tres cossos d' edifici capassos pera mes de 200 personas, magníficas galerías de banys, gran restaurant, teatre saló, cotxeras y otras dependencias pera major comoditat y luxo. Visitárem l' establiment y las fonts, que son d' aygua sulfurosa-alcalina de 19 á 42° de temperatura. Los manantials son en nombre de sis.

Fan agradable la estada en las Escaldas, jardins y parchs ab grans arbredas y un hermos saltant d' aygua en lo torrent, tot molt ben cuidat y combinat.

En la capella s' hi troba un antich retaule gotich tingut en molta estima.

LAS ESCALDAS.—ANTICH RETAULE.

Fotografat directe d' una fotografia.

De Las Escaldas á Font Romeu.—*Itinerari: 15 m. A Angostrina.—1 h. 20 m. Targassona.—2 h. 20 m. Egat.—3 h. Font Romeu.*

A la una, després d' haver esmorsat en lo restaurant, sortirem á peu cap á Font Romeu.

Lo camí atravessa sempre prats fins á Angostrina, distant cosa d' un quart. La situació d' Angostrina es molt deliciosa, y sa vall una de las mes hermosas de Cerdanya. Lo poble está situat als dos costats de la riera de son nom, y está unit per un pont de pedra de tres arcadas. La riera baixa dels estanys de Carlit per un accidentat congost.

Donàrem una ullada á la antiga iglesia románica, obra segons sembla del sigle ix, y al sortir, á la porta, volguérem fer dir un Parenostre, en francés, á un xaval que 'ns demaná algun sou; pero no 'ns lo sapigué dir mes que *en catalá*. Aixó 'ns prová una vegada mes, que la nova generació de la Catalunya francesa mama encara llet catalana, y que allí 'l francés, com aquí 'l castellá, no passa mes enllá d' esser la llengua oficial.

Atravessant la riera per dessusobre 'l pont, emprenguérem tot seguit una rápida pujada, rodejant alguns petits turons. Seguïrem després pels verts pasturatges ó *devesa de Villalta*, ahont hi havia escampats alguns remats de cabras y ovellas, entrant seguidament en lo fantástich *caos de Targassona*. Inmensas rocas graníticas, d' un color blavós, están arreu escampadas en confos y original desordre, apiladas á voltas las unas sobre las altres y molt sovint algunas de mes grossas dessusobre altres mes petites, prenent formas raras y variadas y presentant un conjunt verament grandios y desolat. Sembla un lloch á propósit pera fer meditacions sobre 'l Judici final. Hi ha

blochs de proporcions verament gegantescas, y tal es així, que la carretera està oberta, en algun d'ells, en tota sa amplaria.

Es lo punt mes notable del camí. Targassona 's troba allí meteix.

Passat Targassona seguirem per terreny bastant erm y solitari, descrivint algunas angulositats pera baixar al fons de dos distints barranchs, salvats los quals se puja al poblet d' Egat, dominat per una antiga torra rodona.

Despres d' Egat se guanya un estrep de la carena per medi d' una fatigosa costa, arribantse als hermosos boscos de Font Romeu, que s' atravessan durant bona estona. Per fi, en mitj del bosch, s' ovira 'l santuari, situat en una hermosa clotada de la serra.

Hi arribárem á las 4 de la tarde.

Quina diferencia, pera nosaltres mes llastimosa, entre Nuria y Font Romeu, los dos santuaris renomenats d' aquell Pirineu, lo de la Catalunya espanyola y 'l de la Catalunya francesa, tots dos molt frequentats per romeus y excursionistas. En quant al primer ja vos he indicat lo descuit en que 's tenia l' hospedatge y las mes imprescindibles comoditats del visitant. A Font Romeu, al contrari, tot es net y polit, tot respira confort y tot convida á quedarshi. La ermita te adjunts tres regulars cossos d' edifici, destinats á hospedatge, haventhi departaments ab cuynas pera las familias que no volen menjar á la taula general disposada per l' ermitá ó paborde. Hi ha duas classes d' habitacions, unas mes inferiors que las altres, pera las familias de pochi recursos. Així es que per lo bon tracte que en lo santuari 's dona, es molt frequentat durant l' estiu. Sols te un defecte, los preus excesivament cars

que 's fan pagar, com son molt cars també los objectes benèhits que 's venen en la reixa.

La iglesia está edificada sobre tres grans rocas, á causa dels alts y baixos del terreno. La porta es á un costat, y al costat de la porta hi ha la font miraculosa que ve, segons nos diguéren, de sota l' altar major. Conta la tradició que fou trobada la imatge per uns pastors y un bou furgant la terra; tradició molt parescuda á la de distints santuaris. *L' interior de la iglesia no ofereix gran particularitat.* Totas las parets están plenas de presentallas y l' altar major, barroch y de no gens bon gust, ostenta en cambi en son lloch preferent una hermosa imatge de la Verge, en marbre blanch, obra del celebrat escultor Oliva, catalá francès, fill de Sallagosa. Los goigs que 's cantan á la Verge son en catalá, perque 'l citat artista, catalá de cor, ho volgué així, segons diuen, alegant que la seva Verge, com á bona catalana, preferia que las oracions y lloansas se li dirigissen en catalá, que era la llengua que mellor entenia. Lo camaril ahont hi ha la antiga Verge trobada pels pastors, *está materialment farsit de dorats*, y la meteixa Verge va carregada de joyas de tota mena, rellotges, anells, agullas, arracadas, etc., cosit en sos vestits.

Una lápida al costat d' una de las portas, indica lo nom de Pere Sunyer de Prades, mort en 1704, autor d' uns escultorats y bonichs medallons sobre 'ls dos portals del camaril.

Lo santuari está obert desde Pasqua granada fins á Totsants. A l' hivern baixan, al poble d' Odelló, la Verge miraculosa.

Tots los envoltants del santuari están plantats d' espe-

ssos y hermosos boscos, que agafan molts kilometres d' extensió. Hi ha fonts abundosas y geladas, entre ellas las de St. Pere y St. Joan, á pochs passos del santuari.

Se celebran á Font Romeu quatre grans aplechs, con-correguts tant pels catalans espanyols com pels francesos, y son: per la Trinitat, per St. Joan, pel 2 de Juliol y per la Mare de Deu de Setembre.

Un camí bastant ample condueix al cim del Calvari, inaugurat en l' any 1852. Durant lo camí se troban tot pujant, á curtas distancias, unas petites capelletes pera fer la estació del *Via crucis*. En lo alt del Calvari, en un replá circular voltat de pedrissos, que forma la coroneta, s' hi alsan tres grans creus, ab un St. Christ en la del mitj.

Aquest lloch, á 1.750 m. d' altitut, es en extrem pintoresch y d' un efecte esplendit. Avansat lo tossal un bon xich de la serralada té sota seu una gran negror de bosch, estes desde las fondaladas al cim de las serras, que verament infundeix respecte; estenent la vista llá d' enllá s' estasia davant l' imponderable panorama que presenta la Cerdanya entera, lo pla de la Perxa y los faldars y cims del Pirineu desde 'l Canigó al extrem de la serra de Cadi, ovirantse llunyans per dessobre 'l Muixaró y 'ls colls de Jou y de Pendís, los gegantescos *Pals de Pedraforca*; y distrayant la mirada cap á altres indrets, se destacan los macisos de Campcardós y de Carlit, las fantásticas crestas de la vall del Querol y las altas serraladas que tancan lo Capcir y la vall del Tet. Es una magnífica miranda; lo gran balcó de la Cerdanya.

De Font Romeu á Montlluís.—*1 h. 30 m.*—Sortirem de Font Romeu á las 5 de la tarde, atravessant seguidament hermosos boscos de pins, alts y espessos, per quals bonichs y ombrejats caminals nos hauríam perdut, sens dupte, á no portar guía. Per tot arreu ahont s' exten la vista, no 's distingeix mes que la sucesió de la dilatada arbreda, formant un sostre de verdor per entre 'l que s' hi trasparenta á claps lo blau del cel. Acaban d' animar aquest quadro las grans remadas de cavalls y eugas, bous, braus (toros) y vacas pasturant á pler per la boscuria. Per entremitj d' aquest bestiar, qu' hi es á centenars, y atravessant ¡bosch y mes bosch caminàrem mes d' una hora. Al sortir á un cap de serra, sorprengué nostre esguart, en la fondalada de la vall del Tet, lo poble de La Llagona, dessota nostre.

Seguirem baixant de la serra per entre terras de conreu y boscos ja mes migrats, fins á trobar la carretera en lo pla de la Perxa, davant de Montlluís.

Lo *Pla de la Perxa*, á 1.622 metres d' elevació, forma una planuria ocupada per verdejants prats de gleba, y complertament cuberta de neu en los mesos d' hivern; de sort que á la carretera antiga hi havia clavats una serie de pals pera senyalar son emplassament, quan las neus la cubrian. Entràrem á Montlluís á cosa de las 7 de la tarde.

Nos instalàrem en l' hotel de Fransa, que s' acabava de inaugurar y qual obra no estava encara del tot termenada, mes que tenia ab tot las trasas d' un bonich edifici. Feya poch que 'ns hi haviam instalat, quan arribá la diligencia de Prades, y presenciàrem un espectacle, per cert poch edificant. La diligencia pará per primera volta en la nova fonda, y sembla que á alguns vehins del poble, partidaris de la fonda antigua, aixó no 'ls semblá prou bé, motiu pel

qual la emprenguèren à xiulets, esbalots y algun cop de pedra contra la diligencia, deixant aturats al pobres viatgers, ben ignocents d'aquellas rencunias de vehinat. Bona estona duràren los rotllos fent comentaris del fet. Nosaltres sols ne ferem un: ¡Si aixó que passava à Fransa hagues passat à Espanya trobantshi un d'aquests viatgers francesos que escriuen descripcions fabulosas de viatge per Espanya!... que n' hauria dit? .

A las 9 de la nit, al tocarse la retreta, queda tot tancat y barrat, així es que en aquella hora várem anarnos en à retiro.

L' endemà mati 'l dedicàrem à visitar Montlluis y sa ciutadela, lo Mont-libre en temps de la primera república francesa.

La ciutadela es carrada, comensada por Vauban en 1681 per ordre de Lluís XIV, motiu per lo qual, y ates al lloch elevat en que s' alsa, se li donà 'l nom de Montlluis. *Donàrem la volta per las murallas. Pel costat de Llevant y de Tramontana las rodejan un precipici de 60 metres, al fons del qual hi corra 'l riu Tet. Per la part de Mitjorn las fan infraquejables elevats y tapits talusos. Sols son practicables per la part de Ponent, ahont hi ha la població y per ahont se comunican ab lo pla de la Perxa. Situada à 1.600 metres d' elevació, es la fortalesa mes enlayrada de la Fransa, y al meteix temps la mes freda: donchs que arriba 'l thermómetre à l' hivern fins à 18° sota zero, pujant al estiu, no mes que de 16 à 18° centígrados; així es que ab tot y 'ls inconvenients d' esser plassa forta Montlluis es concorregut en los mesos de calor per nombrosas familias que hi van à estivejar. L' hivern hi dura en cambi nou mesos.*

Lo vall del Tet: De Montlluis á Prades.—*Carretera*:—10 kils. *Fontpedrosa*.—15 k. *Thués*.—17 k. *Graus d' Oleta*.—22 k. *Oleta*.—26 k. *Joncet*.—27 k. *Serdinyà*.—31 k. *Vilafranca del Conflent*.—35 k. *Ria*.—37 k. *Prades*.

A las nou del matí sortiam de Montlluis en la diligencia que feya poch havia arribat de Bourg-Madame.

Molt havia sentit ponderar la bellesa del paisatge que's disfruta seguint la accidentada vall del Tet, desde Montlluis á Prades; així es que pera poderne ben gotjar prenguérem asiento de delantera en l'imperial de la diligencia, enlayrat lloch lo mes á proposit pera disfrutar de bona vista durant lo viatge.

Arrencà de la plassa la diligencia y, fora murallas, emprengué carretera avall, descrivint una zigzada y anant á buscar per medi d'una gran curva un nivell mes baix ahont atravessar lo riu Tet, que naix en l'*Estany Blau*, aprop de *Puig Perich*, á unas 4 horas de Montlluis. Atravessat lo riu per sobre un bon pont, acabàrem de descriure la curva deixant á la esquerra 'l poble de Fetges y tenint bona estona á la detra, á la altra part de la vall, la vista de Montlluis. Seguírem despres descrivint noves curvas y angulositats, pel costat esquer del riu y per una montanya granítica, erma, d'aspecte trist y de color grisench. A cada revolt una sorpresa, un nou efecte de montanyas y clotadas, y sempre al fons y á la dreta, lo Tet corrent atribulat per un salvatge esboranch.

Be es prou conegut lo trajecte de Montlluis á Prades; no cal que m'entretinga gayre á descriurel. Los treballs de fabrica pera obrir y fer la carretera son molt notables, y sa construcció li costa al Estat frances bon grapat de franchs.

Baixant rapidament per continuats giravolts, se 'ns pre-

sentá á la dreta la aspra vall de Prats de Balaguer, per ahont per camí ben escabros, se puja, passant per Prats, ab unas cinch horas, al coll de Noufonts, y desde allí ab poch mes d' una hora pot baixarse á Nuria. A la entrada de la vall, y prop de la unió del Tet ab lo riu de Prats, hi ha Sant Thomas de Balaguer, ab un petit establiment d' ayguas thermals sulfurosas sòdicas, rodejat d' un vert encatifat y dominat per farrenyas montanyas rublertas de pins y abets, qual negror contrasta secament ab lo color alegre y la frescura dels prats.

Tot guaytant nosaltres la fondalada, anava fent via la diligencia salvava una barrancada per dessobre un viaducte y s' anava acostant en avall cap al riu Tet. Així 'ns distreyan, á la vegada que 'ls paisatges, las obras de la carretera oberta tant prompte en la roca viva com marxant per dessobre grans terraplens sostinguts per solits contraforts.

Arribàrem á Fontpedrosa. La població està esglaonada desde la carretera al riu en una fresca clotada, á la entrada de la gorja de la Sorda, que salta entre boscatge y en una bonica cascata. Porta sas ayguas del coll Mitjan y de las vessants del pich de Gallinás. Fontpedrosa està arracerat sota una enasprada montanya, erma y seca, que sembla que li vagi á caure á sobre.

Pochs moments s' aturá la diligencia á Fontpedrosa y continuá trasant, ab la carretera, mes zigzags y giragonsas y salvant nous barranchs pera guanyar las sinuositats dels faldars de las montanyas.

Mes en avall trobem altra cascata formada pel torrent del *Barret* que baixa del *Pich de Gallinás*, que 's veu pel fons de la barrancada dominant un magnífich panorama

de montanyas. La carretera va seguint la vall, baixant sempre y acompanyada per tots indrets per altas y espadadas montanyas grises, de un colorit impregnat de tristor. En enllà á la esquerra, á una gran elevació, s'hi veu un poblet, qual nom preguntem al majoral. Es lo poble de Llar. Per allí hi passa un camí que porta á la Llagona y al Capcir, per lo *coll de las Llansadas*.

La vall cambia tot plegat; á las vessants abruptas segueix un precios envellutat de prats verts y xamosos; á la dreta, entre dos gegantescas singleras talladas á dret fil, baixa á unir-se al Tet lo torrent de Carançá, essent la gorja tant estreta que pera franquejarla y obrir camí s'han vist precisats á ferhi un petit túnel. A la embocadura del torrent, y á la altra banda del Tet, hi ha 'l poble de Thues de Llar, en una bonica y petita vall, á races d'enlayrats penyalars coberts d'espessa boscuria de verns y abets. Té una situació en extrem pintoresca y agradable.

Desde Thués seguint en amunt la estreta y aspra *gorja de Carançá*, de ben difícil accés, y remontant la carena pels cims d'*Esquena d'Ase*, se pot baixar á la alta vall del Ter, y per la *coma de Murens* y per Set Casas, camí que haviam recorregut al comens d'aquesta excursió, arribar á Camprodon en poch mes de vuyt horas. Es una excursió, segons tinch entes, tan interessant, que 'm proposo efectuarla algun dia pera visitar, á la vegada, los solitaris estanys de Carançá, que haviam vist desde 'ls alts cims de la Vaca, y las salvatges gorjas de Carançá y de Bassibés.

Seguint nostre camí sensa aturarnos, atravessárem lo riu, per un magnífich pont de pedra, pera evitar la vessant pedregosa y espadada del *Puig de Canavellas* que cega á

dret fil la vorera esquerra del Tet. Aquest passa encaixonat á uns 50 palms de fondaria entre aquella recta vessant que llima constantement y la carretera que va acompanyantlo á dalt de sa vorera dreta. Per aquest indret distrauen la vista un conjunt de festosos prats, tendres y verts.

Prop de las Graus d' Oleta, davantdel pont de las Graus; per ahont la carretera torna á atravessar lo riu, y á nostre costat dret, salta una hermosa cascata, en que la aygua surt de per tot arreu, brollant fins de las escletxas de las rocas. Aquesta aygua, que es thermal, sino s' aprofita pels banyistas ó *ayguaders*, alimenta en cambi una ombrejant arbreda d' hermosos noguers y castanyers.

La diligencia parà una estona en l' establiment de las Graus d' Oleta. Aquest establiment, blanch y polit, no es molt gran, mes es confortable y ben instalat. Las fonts thermals son moltes y abundantas d' aygua. Aquestas son sulfurosas sodich alcalinas. Son de las sulfurosas sodicas mes calentas del mon, donchs que desde 28° arriban á 78° que tenen las del manantial de la cascata. L' establiment está molt ben situat ab bonas vistas sobre la vall del Tet y á la entrada de la gorja de Fayet, ahont hi naixen los manantials en una superficie de 15 hectáreas y ab mes de 100 metres de desnivell, impregnant de sofre las rocas ahont la aygua retopa. La *gorja de Fayet* es deliciosa y notablement pintoresca.

Tots aquests envoltants eran coneguts ja en lo antigor, á causa tal volta dels vapors exhalats per las fonts, ab lo nom d' *Exalada*, haventi existit un monastir, que s' anomená Sant Andreu d' Exalada, del que 'n quedan unas esmicoladas ruinas, sensa forma; á l' altra part de la vall, al enfront del establiment de las Graus. Aquest monastir,

qual fundació (1) atribueixen uns al segle VIII y altres al segle IX, fou destruït al cap de pocs anys de sa existència per una gran riuada que tot s' ho emportà, morint-hi casi tots los monjos ab l' abat. Los cinch monjos que se salvaren, anaren á fundar lo monastir de Cuxá, célebre en los anys de la historia catalana.

Torná á arrencar la diligencia, arrancantnos també de la abstracció produhida per lo pintoresch del lloch y per los recorts historichs que esmentavam.

L' antich camí de Montlluis á Oleta y Prades pujava á la montanya, cap á Canavellas, per uns graons ó graus, molt ben fets en la penya, los que encara 's veuen tot passant per la carretera, y d' aquí vé 'l nom de *Graus d' Oleta* que porta aquest lloch.

La carretera avuy per no pujar á la serra, passa encaixonada per la vorera esquerra del riu atravessant la montanya per una foradada, deixant després á la dreta l' establiment thermal de las Graus de Canavellas á no molta distancia y en un pintoresch y arreconat fondal. La carretera segueix per una gorja estreta, lliscant al fons lo Tet entre parets de roca, talladas á dret fil, separadas sols per una distancia de 30 ó 40 palms y en una fondaria de 500 palms de la carretera. Aquest trajecte es ímponent y ferestech. La vall va aixamplantse de mica en mica. Canavellas queda á la esquerra dalt d' un serrat dominant la fonda vall.

(1) Vegis pera noticias históricas: *Histoire de l'Abbaye royale de Saint, Michel de Cuxá*, par M. l'abbé François Font; *Histoire du Roussillon* par Mr Henry; *Etudes historiques et archéologiques sur le Roussillon*, par Mr Edmond de Barthélemy.

Abans d' arribar á Oleta s' atravessa un rierany sobre un magnífich pont de quatre arcadas. Totas las obras de la carretera son molt importants y ben fetas, y 's veu ben bé que no s' hi va planydre res.

Oleta 's troba á 619 metres sobre 'l nivell del mar; així es que desde Montlluis, que 's troba á 1.600 metres, n' havíam baixat uns 1.000 en la tirada de 22 kilometres. Nos deturárem alguns minuts en la població. Aquesta está formada, casi bé, per un sol llarch carrer, que es la carretera. Está situada en la desembocadura de tres notables valls. Una d' ellas es la de Nyer, provinenta del coll de la *Madona*. D' Oleta cap á Mantet, que es á unas duas horas amunt de la vall, en sis horas bonas se pot pujar al expressat coll, d' ahont en cosa d' una hora 's pot baixar á Set Casas. Nyer, que dona nom á aquesta bonica vall, se troba á uns tres quarts d' hora d' Oleta. Vall amunt se puja també als extensos y enlayrats *Pasturages de Can Magre* y á las *esquerdas de Rojá*, y baixant cap á la altra part pot anarse á las *fonts del Tech* y pujar pel *Coll del Pal* al *Costabona*. Posteriorment he fet una excursió á tots aquests llochs, no per la citada vall, sino pujant desde *Ull de Ter*, cap á la *Portella de Mantet* y seguint desde allí tota la carena, fins á *Coll de Zizern* y *Coll Pregon*, pujant de passada al *Costabona*.

Las altrás duas valls que conflueixen per l' altre costat ab lo Tet, al peu d' Oleta, son las d' Evol y Cabrils, que venen dels *Estanys de Nohédas*, als que 's pot pujar, remontant qualsevol de las duas valls, en unas cinch horas. Diuen esser excursió molt recomanable. Los tres principals estanys son lo *Estelat*, lo *Blau* y 'l *Negre*. L' estany *Blau* dona naixement al torrent de Cabrils; lo *Negre* al d'

Evol. La entrada de la vall de Cabrils es d' un aspecte molt agreste. Un camí porta d' Oleta al Capcir per la serralada que parteix las ayguas dels rieranys d' Evol y de Cabrils, se decanta cap á aquesta última y puja per Ayguatebia y Ralleu ab cinch horas á *Coll de Creu* y de alli en una hora baixa á Formigueras.

Sortirem d' Oleta. La carretera faldeja la serra, giragonsant per l' estret y aspre congost del Tet, encongit entre montanyas, en las que hi ha bastant de bosch. Lo riu corra abaix á bastanta fondaria. A la detra, en un costat del riu, en lloch ahont la vall s' aixampla, hi vegérem unas ruinas; eran las torras de la Bastida, antich castell senyoria! dels comtes d' Evol, de la mes antiga y poderosa noblesa del Conflent. Sobre una altura, á la esquerra, se destaca l' empinat poble de Jujols.

La vall torna á estrenyers, y la diligencia s' atura aviat á Joncet, poble situat á las duas voreras del Tet entre pendents abruptes. Al cap de pochs moments torna á aturarse. Som al poble de Serdinyá, situat també á las duas voreras del riu, unidas per un antich pont.

Al sortir de Serdinyá tornem á baixar rápidamente; á la dreta s' obra una vall, per ahont baixa un dels principals afluent del Tet. Es la *Vall de Sahorra*. Anem costejant la vessant mitjorn de la montanya de Campanyá, y atravesant despres lo Tet, per sobre un pont, entrem á las fortificacions de Vilafranca.

Vilafranca del Conflent está situada en lloch molt estrategich, á la entrada de las estretas gorjas del Tet y del riu Major, que vé del Vernet. Se troba á 435 metres de altitut. Tot atravessant sos antichs carrers, ab la diligencia, no teniam prou vista ni temps pera mirar tot lo

notable, en sentit artístich-arqueològich, que passava per nostres ulls. Son molts los restos ojivals que ostentan moltes casas. Las murallas y portals son antichs tots y molt digne de notar-se; y son dignas d' esser visitadas, entre altres cosas, la iglesia de Sant Jaume, del sigle XII, classificada com á monument nacional de la Fransa, y la cova Bastera, que forma part de las fortificaci6ns.

Nosaltres no ferem mes tot passant que ensalivar, com vulgarment se diu, donchs que la diligencia s'aturà breus moments. Fora murallas se troba la bifurcació del Tet y del riu Major. Ben prompte perdérem de vista á Vilafranca, endinsant-se la carretera en un aspre congost obert pel riu, espadadas singleras, quals barranchs son prou difícils d'escalar, La singlera de la dreta es la *Trencada d' Ambullá ó Embullá*, célebre per sa flora y notable ademés per sas ricas pedreras de marbres blaus, blanchs y rojos.

A la confluencia del Tet ab lo rieral del Catllan trobem Ria, en semicirch á la carretera. Prop de Ria, en una altura á la dreta, s'obra la célebre *Cova de Sirach*, font de tradici6ns y de bellesas, y allí aprop també altre cova molt notable, darrerament explorada; en las que, á mes de hermosas estalactitas y estalagmitas, s'hi han trobat osamentas, objectes prehistòrichs y fòssils molt notables.

Desde Ria segueix la carretera acompanyant al riu per sa encongida vall. Atravessem sobre d' un molt atrevit pont, d' un sol arch, la torrentera de Taurinyá, y entrem de prompte en la riolera vall de Prades, ample d' uns 12 kil6metres per 18 ó 20 de llargaria. Vegem la bella massa del Canigó, que 'ns atrau, y anem acostantnos á Prades que tenim davant, deixant abans d' entrarhi, á un costat la

carretera del Molitj, y al altre lo camí de Sant Miquel de Cuxá.

Sant Miquel de Cuxá: PRADES.—Al arribar á Prades esmorsárem en lo confortable Hotel January, digne d'esser recomanat als excursionistas; sortint acte seguit, á peu, per la part de Mitjorn, cap á la pintoresca *vall de Taurinyá*, pera dirigirnos per *la Rivereta* á visitar las ruinas del antich é histórich monastir de Sant Miquel de Cuxá.

Eran las duas de la tarde. Lo sol picava de valent y las cigalas frenéticament cantant, nos senyalavan be prou lo cambi de regió y de clima, ben distint aquí del de Camprodon y de Cerdanya.

De Prades á Sant Miquel no hi ha mes que una mitja hora llarga. Las despulles del antich monastir sobressurten enlayradas, damunt de la Rivereta, dominant un festos panorama realsat per la alterosa massa del Canigó.

Ben poch ne queda del antich cenobi. La porta d'entrada, en la paret de tanca, ostenta dos artístichs montants, fragments de suma importancia, pertanyents, tal volta, al portal de la iglesia.

A juljar per aquesta mostra, seria aquest portal una acabada obra de bon gust y de primorositat. Son los citats montants de marbre y contenen travalls esculptórichs molt ben executats, com he dit, y al meteix temps molt ben conservats. En los costats corresponents á la part de dins, hi ha en l' un l'apóstol Sant Pere y en l' altre l' apóstol Sant Pau. En las otras caras dels montants hi ha esculpts

entre cintas y medallons entrallassats, fets ab molta pulcritut y bon gust, varis animals fabulosos; la factura d' aquest treball sembla esser del sigle XI. Sa importancia es manifesta y seria una verdadera llástima que per incuria ó abandono desaparequessin, donchs son un exemplar

MONASTIR DE CUXÁ. — FRAGMENTS DE LA PORTADA.

Dibuix de Pascó, d'una fotografia de D. F. Rogent.

precios, molt estimable per sa época y per lo correcte dibuix y treball; recordant tot seguit al intel·ligent y al entusiasta nostra magnífica portada del monastir de Santa Maria de Ripoll.

Passat lo portal, s'entra en un pati ple de runas, que precedeix á lo que era abans lo claustre.

MONASTIR DE CUXÀ.—ARCADA DEL CLAUSTRE.
Dibuix de D. R. Lorenzale, d' una fotografia de D. F. Rogent.

¡Quánta desolació y quánta ruina! ¡Quin garbuix d' enderrochs d' así d' enllá! Y en mitj de la runa y del pedruscall fragments artístichs d' indisputable valua.

Lo claustre era quadrat, format per quatre alas ab arcadas. En lo centre del claustre hi havia un surtidor ab quinze jochs d' ayguas. La tassa que era de pedra d' una sola pessa, d' un metre de diámetre, adorna avuy los jardins d' una casa particular de Perpinyá. Tres laudas sepulcrales, de marbre roig, d' una sola pessa també, procedents de la cripta ahont hi havia 'ls enterraments dels abats, y que portan encara gravadas las insignias abacials, serveixen de taulells de carnicerías á la vila de Prades. Los qui adquiríren del Estat frances, quant la revolució del 93, totas las propietats del monastir, quasi tot ho venguéren ó be ho trassejáren. Al igual que passá á Poblet, tots los pobles dels envoltants s' aprofitáren mes ó menys de la ruina del monastir. A Prades y á molts altres llochs se veuen vestigis artístichs procedents de Cuxá, servint, d' algun ornament quan han passat á bonas mans, á usos baixos quan han caygut en mans ignorants ó perversas. Un ala entera del claustre adorna un establiment de banys de Prades.

Sols nou arcadas del claustre quedan en peu com á mostra de tant be de Deu perdut. L' estil de la obra es románich bisantí y sa data sembla esser del sigle XI ó XII. Las arcadas están fetas á plena cintra. Las columnas son senzillas y molt robustas y la base molt aplanada. Los capitells son molt alts y valents. Los sostres serian de fusta, com á Ripoll y altres monuments d' aquella época, donchs que las columnas, tal com son allí, sense pilans, no son prou pera soportar lo carregament d' una volta de pedra.

Los capitells, en bonich marbre roig del pays, son molt apreciabls, tant en son treballat com en son dibuix. Tots ells son completament variats. N' hi ha de molt complicats ab monstres y bestiari; altres son en cambi molt senzills; en algun hi ha sols la fulla d' acanto; en altre hi ha tres homens rabassuts grotescament arrupits, ab las

MONASTIR DE CUXA.—CAPITELL DEL CLAUSTRE
Dibuix de D. F. Rogent.

mans apoyadas sobre 'ls genolls, figurant fer grans forsas pera sostenir lo pes del cornisament del capitell; los més notables y dignes d' especial estudi, per son caràcter y per esser los mellors dintre l' estil, son los que ostentan grans fullas decoradas. No obstant, tots son estimables y tant en conjunt com un per un, atrauen la atenció y l' interes del visitant observador.

La iglesia, á mitjdia del claustre, está també en estat deplorable, la volta quasi del tot esfondrada; sols quedan senseras las parets laterals. Estava construïda á tres naus, en cinch arcadas, la nau del centre mes gran que las dels costats y cuberta á plena cintra, segons pot observarse en la fatxada. Dels tres ábsides, los dos laterals no enfilan

ab las naus corresponents. Se notan senyals d' haverhi hagut algunas modificacions notables sempre desacertadas, posteriors á la época de sa construcció; donchs se notan vestigis d' una volta gòtica y d' altrás del Renaixement. Com á detalls, poden observarse tambe alguns fragments de pinturas murals, y en la volta del ábside, ahont las nervaturas son també de marbre rosat, duas claus de volta en las que hi ha representadas en la una l' *anyell* y en la altra una má en actitud de benehir.

De las duas grans torras quadradas que tenia la iglesia, la una s' ensorrá en 1839. La que queda sensera, pariona de la ensorrada, es molt notable tant per sa arrogancia y bellesa com per sa gran elevació. En son remat está enmarletada presentant un acabat conjunt. Té en sos pisos finestras románicas, bipartidas per columnas en los superiors, quatre en lo mes alt y sols dos emperó mes grans en lo que 'l precedeix; en los altres son senzillas. Cada cara está de dalt á baix partida pel mitj per un festó de pedra dentellat. Dessobre 'ls dos pisos inferiors y en lo rematament, dessota la cornisa, hi corren ratllas de cimbras concéntricas. Lo basament es fortament atalusat, presentant un gran macís de resistencia, essent tal volta efecte d' una restauració á consecuencia dels terremotos que 's feren sentir en la Edat Mitja en aquella encontrada. Tota la torra s' inclina un xich cap á un costat, per lo que 's diu que l' arquitecte que la construhí, apesarat al notar-ho, marxá tot seguit de per allí pera no tornarhi may mes.

La casa palau del abat es lo que 's conserva en mes relatiu bon estat de totas las dependencias del monastir. Sa rica portada de marbre, bellament esculptorada, es un bon original digne d' atenció. Está alsada de ran de terra

MONASTIR DE CUXÀ. — TÓRRA DE LA IGLESIA.
Dibuix de Pascó, d' una fotografia de D. F. Rogent.

per una graderia. Sembla esser obra també del segle X ú XI. La porta es en plena cintra; en l' interior dels archs hi ha executadas delicadas y petitas fullas allancetadas; en la part exterior, dragons, llops, lleons, ossos, etc.; á cada costat hi ha esculptorats en petits daus, en l' un un bou tenint un llibre que té grabat lo mot *Luchas* y en l' altre lo lleó de Sant March tenint també un llibre sota la pota. En los cornisaments del portal hi ha paneras y medallons ab flors y guirnalldas entrellassadas. Res de notable ofereix l' interior de la casa palau del abat.

De las demes dependencias del monastir; los dotze grans casals dels dignataris del capitol, ab sos bells jardins, la biblioteca, arxiu, sagristias, etc., no 'n queda en peu cosa que mereixi esmentarse.

Tal vegada los que no heu visitat aquestas preciosas despullas d' un monument dels mes notables per son art y per sa historia que posseheix la Catalunya ultrapirinaica, vos creureu que trobantse tan venerables ruinas á Fransa deuen estar ben cuidadas y degudament conservadas. Donchs vos ne duriau lo mes gran desengany. Quan las visitárem, la iglesia estava convertida en un gran paller, tenint que entrarhi per una obertura y saltar per dessobre la palla, que arribava al arranch de las voltas. Lo que era abans claustre, estava convertit en porch fermer, trobantse per terra entre 'ls fems, capitells y restos artístichs de bastanta estima.

Si fos aquí preguntariam: ¿Y donchs que fa la Comissió de monuments? Ara com que es una joia de familia cayguda en mans de sobrevinguts, no podem fer mes que planydrens d' un tal abandono y cridar la atenció de nostres germans de la altra part del Pirineu ayments dels

MONASTIR DE CUXÀ.

CAPITELL EN LA ALA DEL CLAUSTRE RECONSTRUÏDA A PRADES.

Dibuix de D. F. Rogent.

recorts artístichs de passadas épocas, pera que vetllin pera la conservació de lo poch que queda del memorable monastir de Sant Miquel de Cuxá. Lo reverent rector de Codalet y de Sant Miquel de Cuxá, M. Francisco Font, publicá en l' any 1882 una obra titulada *Histoire de Saint Michel de Cuxá*, en la que dona noticias históricas molt interessants, apoyadas en datos y documents justificatius, sobre la fundació del monastir en l' any 801 despres de la catástrofe de Exalada, la erecció de la última iglesia y las vicisituts distintas perque ha passat tan ilustre cenobi.

De regres á Prades recorreguérem la població que té unas 4.000 animas y que ha adquirit bastanta importancia desde que ha sigut visitada per la locomotora, que dona sortida á la riquesa agricola y mineral de sos envoltants. La població té un tint polit y simpátich, la major part dels edificis son moderns y la plassa, ahont hi dona la iglesia y 'l passeig, té bon cop de vista, ombrejada per alts arbres y adornada per elegants cafès. La torra de la iglesia, quadrada y de bona presencia, sembla pertanyer per son estil á la arquitectura dels sigles XII ó XIII.

En l' establiment de banys, molt ben montat, anomenat de Sant Miquel, hi anárem á visitar una ala del claustre de Cuxá, alsada de nou allí servint de galeria als quartos de banys. Está reconstruida ab molt de cuidado y en magnífich estat de conservació. S' hi poden admirar bonichs capitells de variats dibuixos, alguns molt interessants y de merit.

MONASTIR DE CUXÀ.—FRAGMENT DE CLAUSTRE RECONSTRUIT A PRADES.
Dibuix de D. R. Lorenzale, d'una fotografia de D. F. Rogent.

De Prades al Vernet.—*Carretera.*—6. kils. *Vilafranca del Conflent.*—*Vall del Riu Major* —9 k. *Cornellà del Conflent* —12 k. *Vernet.*

Visitat Prades rapidament, prenguérem una *pannière* pera que 'ns conduhis al Vernet. Seguírem la carretera, per ahont haviam vingut de Montlluis, fins á Vilafranca. Allí prenguérem altra carretera que deixant la vila á la dreta condueix al Vernet per la *vall de Riu Major*. S' entra en una gorja estreta formada per grans masses calcàrees de formes aspras, talladas á dret fil, y en las que s' hi obran notables covas dignas d' esser visitadas y alguna d' ellas no explorada fins are. Despres la vall s' obra aixamplantse considerablement, abaixantse lo nivell de las montanyas á mida que l' espay s' engrandeix, pera tornar á pujar despres fins á ajuntarse ab lo macis del Canigó. La vall se fa aquí riolera; per tot arreu brolla aygua que corra en totas direccions; ensá y enllá se veuen bonicas arbredas escampadas, verts prats y hermosos conreus. En mitj d' aquesta delitosa vall y prop de la unió de las no menys bonicas valls; de Sant Vicens que s' obra al SE. y de Fillols cap á Llevant, s' hi troba 'l poblet de Cornellà del Conflent en lo que 'ns aturárem pera visitar la iglesia, una de las bellas joyas del art romanich.

Destaca tot seguit, son bonich campanar quadrat, sobre l' enmarletat del edifici. En las divisions de cada pis hi corren ratllas d' arquets cintrats formant lo cornisament. En lo pis primer hi ha en cada cara doblas finestras cegadas quasi del tot, obrintse tant sols unas com aspitlleras; en lo pis superior no hi ha mes que una gran y ampla finestra en cada cara, pera las campanas, y damunt sota 'l cornisament duas petitas oberturas circulars. Está cobert per una taulada á duas vessants.

CORNELLÀ DEL CONFLENT. — TORRA DE LA IGLESIA.

Dibuix de Pahissa, d' una fotografia de D. F. Rogent.

La portada de la iglesia, de marbre rosat, es espléndida y d' un gust esquisit y se la pot molt ben considerar com una de las mellors en son genero. Té tres columnas per banda essent sos sis capitells molt ben treballats, las archivoltas son decoradas y ocupa 'l tímpano un baix relleu en lo que hi ha representat la Verge voltada d' angels; la obra sembla esser del sigle xii. En lo meteix tímpano s' hi llegeix en semicirch, la següent inscripció:—*Here-des vite Dominam Laudare venite per quam vittdator; mundus per eam reparator.*—Se conservan encara las antigas portas de fusta magníficament decoradas, ab ferramenta molt ben treballada. Remata la fatxada en ratlla horison-tal, enmarletada, dessobre d' ayros y decorat finestral.

L' interior es també molt notable. Consta de tres naus y de creuer. La nau central es lleugerament apuntada y las laterals tenen per secció un quart de circumferencia. Se comunican entre si per quatre archs apoyats sobre pilans rectangulars molt robustos y sensa cap mena de decoració. En l' interior hi ha cinch absides semicirculars, que no s' acusan d' igual modo al exterior. L' altar major de la meteixa epoca de la iglesia, consta d' una *mesa* de pedra sostinguda per columnas, quedant lliure per darrera y pels costats. Lo retaule de pedra marbre ricament executat, es obra del escultor Cascall, de Berga, y fet en lo sigle xiv. Representa vuyt passatjes de la vida de Jesus. La paret del abside se troba també exornada ab baixos relleus del sigle xiii (1).

En la part exterior no s' acusa sino l' abside central; los

(1) Gran part dels datos artistichs de Cuxá y de Cornellá son proporcionats per mon distingit amic y company d' Associació l' arquitecte D. Francisco Rogent.

CORNELLÀ DEL CONFLENT. — ABSIDE DE LA IGLESIA.

Dibuix de Pascó, d'una fotografia de D. F. Rogent.

laterals presentan un parament recte, sols interromput per una aspitllera que correspon a son centre. Tres elegants finestras molt decoradas adornan l' abside del mitj. Son de molt bon dibuix y de molt elegant combinacio en totas las parts.

Es en conjunt aquesta iglesia un dels exemplars més purs y acabats de la arquitectura catalana del sigle xii y potser lo mellor dels de la Catalunya ultrapirinaica. Considerantho aixi, sens dupte, està clasificada entre 'ls monuments històrich artistichs de la Fransa.

Al costat de la iglesia hi ha unas ruinas, restos d' un edifici antich ahont hi havia existit un antich palau dels comtes de Cerdanya, alsat, segons se diu, per lo comte Guifred. Posteriorment fou convertit en priorat de canonges agustins. Havia també existit en aquets llocs una villa romana la *Villa corneliana*. En varias casas del poble poden notarse en llurs frontis fragments apreciabls de la epoca del renaixement.

De Cornellà al Vernet la carretera està ombrejada de noguers y castanyers. Lo paisatge, com ja he indicat, es bell y falaguer. La vall va estrenyentse ben prompte tancada a un y altre costat pels contraforts del Canigó.

Preguntàrem al cotxero si al Vernet hi havia gayres catalans y 'ns respongué que fora dels empleats, que generalment eran francesos, allí tothom era català. Rectificàrem indicantli que voliam dir si hi havia molts catalans entre 'ls forasters que hi estavan de temporada y allavors nos digué: ¡ah, vosaltres voleu dir espanyols!...

Lo Vernet, poble de 1000 abitans escasament, te duas fesomias distintas. La part antiga, lo verdader poble, està esglaonat en la vessant d' un turó, dominant bella pers-

pectiva, mes es brut, lleig y d' apariencia miserable y no 's diferencia en molt de Set Casas, Queralps y altres pobles pirinaichs; en cambi en lo fons de la vall y prop del rieral s' hi ha format un nou poble ab bonichs *chalets* y casas elegants que 's llogan al estiu als banyistas y forasters. Mos enllá s' hi troban los establiments d' ayguas thermals enrondats d' un hermos parch.

En lo Vernet se conservan ab bastanta puresa las tradicions y costums catalanas y en la plassa hi ha un antich olm al voltant del que s' hi ballan encara las antigas y caracteristicas ballas de la terra que malhauradament van desapareixent arreu.

Visitárem los dos establiments, lo de Mercader y las Thermas Comandants, quedantnos á passar la nit en lo primer. Las ayguas están classificadas en la classe de thermals sodich-sulfurosas y s' emplean tant en banys y *duchas* com en begudas Hi ha varias fonts á distintas temperatures (1).

Projectavam fer en lo dia seguent la ascenció al Canigó, baixant despres per Corsavy á Prats de Molló; mes algunas dificultats que s' origináren feren que la majoria dels companys optessen per donar la volta cap á Perpinyá, Amelie y Arles pera anar á Prats. D' aquest modo per companyerisme vaig tenir de renunciar á pujar á las celebres *montanyas regaladas*, mes ab tota recansa y sentiment.

L' endemá, sisé dia de la excursió, sortírem, á peu, del Vernet á quarts de set del mati, fent en duas horas los 12

(1) Posteriorment tenim noticias de que s' han fet grans modificacions en Lo Vernet, haventhi un magnífich establiment ab grans comoditats y luxo y també nous passeigs, parchs y jardins.

kilometres de carretera que hi ha fins a Prades; lo meteix camí que haviam recorregut lo dia abans.

De Prades a Perpinyà:—*Ferrocarril: 6 kils. Marquixanes.—9 k. Vinça.—Coll Ternera.—Lo Rosselló.—14 k. Bouleternera.—18 k. Illa.—24 k. Millas.—27 k. Sant Feliu d' Amunt.—28 k. Sant Feliu d' Avall.—33 k. Lo Soler.—41 k. Perpinyà.*

No férem més que passar per Prades, dirigintnos de dret a la estació del ferrocarril ahont prenguérem passatge pera Perpinyà. Los cotxes portan imperial, per l' estil dels tranvias, y son molt comodós al estiu ja que al meteix temps que pot disfrutarse mellor del paisatge se gosa de molta mes fresca, donchs que un ample toldo resguarda del sol. La distancia de 41 kilòmetres que separa Prades de Perpinyà la fa 'l tren en una hora y mitja.

La primera estació ahont s' atura es Marquixanes, al extrem de la plana de Prades. Desde allí la vall del Tet 's estreny. La via segueix acompanyant al riu per son costat y abiat la plana torna a obrirse abans d' arribar a la estació de Vinça. La plana de Vinça, molt ben conreuada, está regada pel Tet y altres petit afluents. Es tota ella un hermos fruyterar. La situació de la població es pintoresca y en lloch ben agradable. Prop d' ella hi ha 'ls *banys de Nossa*, molt frequentats y coneguts ja desde llarch temps ab lo nom de *Font del Sofre*.

Mes enllà de Vinça, las montanyas s' acostan pera formar lo coll *Ternera*, quin nom sembla provenir de *terra nera* (terra negra). Aquest coll divideix lo Rosselló del Conflent. Se disfruta d' un bell colp de vista sobre 'l Rosselló, las Corberas y 'l Canigó fins al mar.

S'atura 'l tren en la estació de Bouleternera. Desde aquest punt fins á Perpinyá lo paisatge va creixent fent-se á cada instant mes extens y rioler.

Lo Rosselló es una extensa plana d' exuberant vegetació, molt ben regada y conreuada, canalisada admirablement y rublerta d' hortas y fruyterars, essent lo terme mitj de la cullita dos per any y de vegadas fins á tres. Las terras de secar estan plantadas d' oliverars, atmetllers, magraners y vinyals. Nombrosas fargas y altres indústrias promouen la activitat en la plana, trobantse á cada cent passos un poble xich ó gran ó be una masia; abundanthi molt encara, si be no tot lo ben conservats que fora de desitjar, restos històrich-artístichs preciosos, escampats en iglesias y monastirs, que recordan á la generació actual la época en que la patria catalana era una sola y ben unida. Abundan també en lo Rosselló las ayguas minerals, algunas explotadas y concorregudas. Per lo seu productiu terror, per son cel sempre d' un blau net y transparent y per l' aspecte general té molts punts de contacte y certa tirada á nostre hermos camp de Tarragona. Lo tancan las Corberas, lo Canigó, las Alberas y 'l mar, y lo regan lo Tech, lo Tet, l' Agly y altres afluents.

La via va acompanyant al Tet per sa vorera dreta, troba 'l Bulés que baixa de *Puig d' Estela* y té estació en la vila d' Illa, situada en una fértil vall regada pel Bulés y pel Tet. Las fruytas d' Illa son molt celebradas y s' exportan en abundancia.

Las Corberas limitan al N. lo Rosselló y ab lo Rosselló la Catalunya, així es que preguntant á un rossellones que venia en lo tren alguns detalls sobre aquesta verdadera frontera natural de Catalunya; entre altrás cosas nos di-

gué: «tots los de la part d' ensá de las Corberas som catalans, los de la altra part son gabatxos», nom ab que distingeixen ells als languedocians y que en nostra montanya acostuman aplicar als extrangers en general.

La via segueix desde Illa tenint á un costat lo Tet y al altre 'l Bulés, que marxan casi be paralelament. A la dreta s' alsa en punt culminant l' antich castell de Corbera.

Lo tren s' atura á la vila de Millas. Los terrenos d' aquest terme son los mes productius de la plana del Rival. Al N. s' alsan, en una montanya casi be aislada, que té uns 500 metres sobre 'l nivell del mar, las ruinas del castell de Forsa Real, convertidas en una ermita. Desde 'l cim diuen que 's disfruta d' un bell colp de vista sobre 'l Rosselló; son macis divideix la vall del Tet de la del Agly.

Abans d' arribar á Perpinyá, lo tren fa estació á Sant Feliu d' Amunt y á Sant Feliu d' Avall, y ultimament en lo Soler, destacantse plenament la ciutat, al atansarshi.

A una hora escasa dei Soler, cap á Mitjorn, hi havia 'l monastir d' Eula, del que no 'n queda avuy quasi be res, sino 'l recort històrich molt interessant pera nosaltres d' haver sigut un priorat dependent del monastir de Poblet.

Arribàrem á Perpinyá á las onze. y donàrem tot seguit un tom per la vila, visitant la Catedral, Sant Jaume, la gòtica Llotja, convertida en café, y la Ciutadela que té una hermosa y extensa miranda. Lo poch temps de que podiam disposar no 'ns permeté visitar res mes y encara lo que vegérem fou á corre cuyta.

De Perpinyà á Amelie les Bains.—*Carretera.*—*Riera de Cantarana.*—7 k. *Pollestres.*—9 k. *S' atravesa 'l riu Reart.*—10 k. *Encreuament de la carretera d' Elna á Millas.*—*Los Aspres.*—22 k. *Lo Voló ó Boulou.*—*Bifurcació de la carretera d' Espanya.*—*Riera de Viés.*—30 k. *Pont de Ceret.*—*Bifurcació de la carretera de Ceret.*—*Lo Vallespir.*—*Pont sobre 'l Reynes.*—*Palauda ó Palalda.*—39 k. *Amelie les Bains.*

A dos quarts de quatre, despres d' haver dinat en lo restaurant Petit París, sortiam de Perpinyà pel portal de St. Martí, en un carruatje que haviam llogat pera 'l viatge. Atravessàrem lo camí de ferro que va cap á Port-Bou deixant á un costat las ruinas d' un antich aqueducte fet construir per los reys de Mallorca. Seguírem bona estona per la vora del canal. Pasat lo mas Llanas, grandíós casal prop de la carretera, emprenguérem una baixada pera atravesar la riera de Cantarana. A un tret de fusell deixàrem á la dreta 'l poble de Pollestres.

Se segueix cosa de mitja hora pel costat de la vorera esquerra del Reart, riu pel estil del nostre Besós, quasi sempre en sech, ample y ple de sorrerals y que es de temer igualment per sas fortas avingudas; son llit va ombrerat també als costats per delitosas arbredas, anant á morir al mar entre 'ls rius Tet y Tech. Sobre un tossal, á la esquerra, s' hi destaca 'l poblet de Vilanova la Rahó y mes enllá, á la altra part del rieral, sobre altre turó, lo castell de Reart, en ruínas, conegut mellor en la encontrada ab lo nom de *lo Castellàs*.

Despres se passa á la altra banda del Reart, creuant á cosa d' un kilometre la carretera que va á Elna desde Millas. La vista 's fixa á la dreta en lo Mas Deu, antiga conreria del monastir de Círa, que te interes històrich per haver sigut lo principal establiment dels Templaris

en lo Rosselló, quins n' havian fet una de las mes importants fortalesas del territori y de la que no 'n queda avuy ni vestigi; més enllá, hi ha 'l poble de Vilamolaca del que 'n destaca una antiga torra; á la esquerra Sant Joan la Sella, al lluny Banyuls dels Aspres y arreu masias y poblets ornant l' espay y alegrant l' esguart.

Mes enllá de Vilamolaca 's deixa á un costat l' antich monastir del Camp, priorat de canonges de la ordre de St. Agustí, del que se 'n conserva la iglesia d' época y estil románich-bisanti y un claustre gòtich molt digne d' atenció y que es estimat per sa importancia com á monument nacional.

Distrets ab la atenció meteixa que 'ns mereixia 'l paisatge arribárem, pujant gradualment, á las mes baixas es-tribacions del Canigó, conegudas ab lo nòm de los *Aspres*, tossals arits y pedregosos que despresos en forma de gegantescas graus del macis soberch d' aquella montanya van abaixantse cap á la plana sense atrevirse á arribar á posar lo peu en la mar. Están formats en gran part per terrenos terciaris, abundanthi 'ls fósils.

La carretera 's troba allí á la altura d' uns cent metres sobre 'l nivell del mar, que veyam blavejar al lluny. Cap á las vessants del Tet y del Reart dominavam un bell colp de vista sobre 'ls plans del Rosselló; cap á Llevant se destacava Banyuls dels Aspres, dalt d' un turó coronat d' antigas murallas; sobre la vessant del Tech disfrutavam de no menys alegre perspectiva, especialment sobre la hermosa y rica plana d' Argeles y cap á las vessants de las Alberas.

Comensárem á baixar en direcció SO. á la vall del Tech, atravessant la riera de la Coma sobre un elevat pont.

Eran tres quarts de sis, quan arribavam al Voló ó Boulou, com s' anomena avuy per afrancesament del nom. Hi férem una curta parada pera donar descans y pinso als cavalls, temps que aprofitárem nosaltres pera anar á visitar la iglesia. Es d' estil románich y té una bonica portada de marbre, de molt bon gust, en la que hi ha representadas varias escenas de la vida de Jesus. En l' interior hi ha alguns retaules ab notables pinturas. Se diu si aquesta iglesia fou alsada pels Templaris. Malhauradament amenassa ruina. Lo poble, situat á la vorera esquerra del Tech, conta uns 1.500 habitants. Conserva encara restos de las murallas de la Edat Mitja. Los seus envoltants son interessants pera l' estudi de la conxiologia, donchs hi son molt abundosos y variats aquesta mena de fósils.

Quan tornavam de la iglesia trobárem lo nunci, que á so de campana, en lloch de trompeta, com se acostuma per aquí, publicava un bando ó alocució oficial del alcalde, no en la llengua oficial francesa sino en llengua catalana, lo qual comensava així: «De part del *maire* se fa á »saber, etc.»

En nostra terra, fins en las poblacions rurals, quan se publica qualsevol document oficial, encara que siga d' una autoritat popular y local, com es un alcalde, se fa comunment en llengua castellana, ó que á voltas sols ho sembla; lo que fa que si l' entenen, encara que no sempre los que 'l dictan, no 'l comprenen aquells que 'l tenen d' entendre ó á qui va dirigit.

Sortírem del Voló á las sis tocadas, deixant á la esquerra la carretera que, passant per l' establiment de banys, condueix á la frontera espanyola. Lo Pertús se troba als 9 k. d' aquesta carretera. La que nosaltres prenguérem

segueix la vall del Tech, atravessant per dessobre un pont la riera de Vivés, seguint després una regular costa. Essent dalt se domina un nou colp de vista sobre Las Albe-ras, descobrintse perfectament lo coll de Pertús, per ahont passa la carretera internacional, dominat pel fort de Bellegarde que s' aixeca damunt d' un turó conich, aïslat, abrupte, erissat de rocam. A la vorera esquerra del Tech hi ha 'l poble de St. Joan de Pla de Corts.

Dalt d' un turó 's distingeix també la ermita de St. Fer-reol, ahont s' hi celebra un aplech molt concorregut, es-sent visitada seguidament per molts peregrins y sobre tot per esguerrats, que hi van á implorar gracia pera llurs mals.

Tota aquesta encontrada ha sigut sempre víctima de las guerras entre Espanya y Fransa y á cada pas se troba 'l recort d' algun fet d' armas ocorregut.

A tres quarts de set arribavam al célebre pont de Ceret, sobre 'l Tech. Baixàrem del cotxe pera contemplar aquella atrevida obra. Lo pont es d' un sol arch, esbelt y lleuger. Té 44'80 m. de llum y 29'23 m. desde la clau al nivell or-dinari de las ayguas. Sa amplaria es de 5'29 m. Uns pe-sats y alts contraforts colocats darrerament li treuen gran part de sa esbeltes y bellesa. La primera reparació del pont fou á mitjans del sigle xiv y la última en 1739. Exis-teix la tradició popular, com en la generalitat dels ponts antichs, d' haver sigut fet en una nit per lo diable.

Passat lo pont se deixa á la esquerra la carretera que condueix á Ceret y va á enllassar ab la que desde 'l Bou-lou porta al Pertús. Fins á Ceret hi ha sols un kilòmetre, fins al Pertús set y mitj.

Desde aquí 's disfruta d' una hermosa perspectiva del

Canigó que s' alsa magestuos é imposant sobre las mes baixas serraladas y singleras que li serveixen de graus y de pedestal.

La carretera va seguint la vorera dreta del Tech y ben prompte s' endinsa en la pintoresca y farrenya vall d' aquest riu, coneguda ab lo nom de *Vallespir* (vall aspre).

Atravessàrem, sobre un pont, lo Reynés que baixa del indret del *coll del Faig* en las Alberas, deixant á un costat las fonts termals de Beu Calde y unas pedreras de marbre crestalli. Lo paisatge desde 'l pont de Ceret ha anat reduintse, mes en cambi es mes accidentat y pintoresch, oferint variats atractius á cada revolt del camí.

En un d' aquests revolts se presenta al esguart la antiga vila de Palauda, que conta escasament 1.000 abitans. Está colocada en amfiteatre dalt d' un single que domina la vorera esquerra del Tech, així es que presenta un sorprenent colp de vista. Arreu en la encontrada s' hi troban pedreras de marbre.

Se 'ns havia anat fent fosch, així es que poch poguérem disfrutar del camí desde Palauda á Amelie, separats per poca distancia. Era negra nit quan arribàrem á Amelie, allotjantnos tot seguit en l' establiment Pujadas.

Amelie.—Destinàrem lo matí del següent dia (seté de la excursió) á visitar Amelie. Situat en una pintoresca olla ó clotada, formada per un semicercle d' enaspradas montanyas cobertas casi totas ellas de vegetació y d' arbreda, es un lloch en extrem pintoresch y agradable. Sobre d' un tossal s' alsa una petita fortificació, nomenada *Fort les*

Bains, que domina Amelie y serveix d' ornament al paisatge. Resguardat per tots indrets per las montanyas, está al abrich de la tramontana y de tot vent impetuós, així es que per son clima temperat es una magnífica estació de tardor y fins d' hivern, ab tot y trobarse en las vessants del Pirineu. Té magnífichs establiments d' ayguas sulfurosas, molt concorreguts, no sols per los que buscan remey á sas dolencias, sino per gent de la bona societat, que va á passarhi alegre temporada.

Comensárem per visitar l' establiment Pujadas. Está situat á la part mes alta de la població, dominant la vall y casi be encaixat al peu dels singles del *Serrat d' en Merla*, á la entrada de la aspra gorja del Mondony que s' uneix ab lo Tech á Amelie. L' establiment está molt ben montat, tenint de notable una gran piscina oberta en la roca viva, ahont hi naix un manantial. Las ayguas, com he indicat, son sódich-sulfurosas, y l' establiment té varias fonts que naixen allí meteix, á la penya, á varias temperatures y á distints graus de sulfuració. Posseheix també un petit parch y bonichs jardins al costat meteix del Mondony, y al peu de la gorja estreta ahont salta, per un esboranch entre singles, formant una bonica cascada d' uns 50 palms de saltant, al costat d' un gran mur ó resclosa, que se suposa de la época romana, y que en la encontrada n' anomenan lo *mur d' Anibal*.

En l' establiment Pereira, ó *Thermas Romanas* es ahont se conservan restos mes notables dels antichs banys romans, estant los moderns edificats sobre lo que queda d' aquells. Aquest establiment es també molt recomanable, oferint grans comoditats. Posseheix un bonich parch ingles en la fondalada de Manjolet, á la part de Ponent.

No poguérem visitar l' hospital ó establiment militar, situat á la altra part del Mondony, que s' atravessa, pera anarhi, sobre un pont. Las ayguas thermals van al establiment desde la font nomenada *Gran Escaldada*, que es darrera 'l establiment Pereira, empero que perteneix al Estat. Diuen que es un establiment que fa honra á la Fransa. Te també parch y jardins y cabuda per 400 soldats y 80 jefes ú oficials.

Tinguérem bastants travalls pera trobar carruatge y marxar aquell mitj dia d' Amelie, donchs que com era festa á Sant Llorens dels Cerdans, tots estavan compromesos pera anarhi. Per fi trobárem un mal cotxet, y encara gracias, ab un cavall, qual amo 's comprometé á portarnos fins á Arles, ahont nos digué que era mes facil trobessem altre carruatge.

D' Amelie á Prats de Molló: *Carretera.*—4 kils. *Arles sur Tech.*—10 k. *Pont del Pas del Llop. Carretera de San Llorens dels Cerdans.*—14 kils. *Vall de Galdares.*—16 kils. *Tech.*—18 kils. *Baus del Ase.*—23 kils. *Prats de Molló.*

Marxárem á las duas de la tarde. D' Amelie á Arles la carretera es un passeig que encara no dura una hora. S' atravessa 'l Mondony y se segueix la vorera dreta del Tech, tancada entre altas montanyas. A una mitja hora d' Amelie se passa á la vorera esquerra, essent lo camí hermosíssim; per tot arreu surt aygua que corra per torrents y xaragalls; per tot arreu hi ha verdor y arbres que ombrejan lo camí.

Abans d' arribar á Arles se veu ja sobresortir la se-

vera torra romanica de Sta. Maria. La població es ronega y trist l' aspecte de sos estrets carrers y sas vellas cases. Anàrem tot seguit á fer una visita al antich monastir de Santa Maria ó abadía d' Arlès, que té una notable portada romanica, bellament adornada. L' interior de la iglesia es grandios. Está formada per tres naus, la del mitj molt elevada; aquestas tres naus están sostingudas per macisas pilastras. Se diu esser obra del sigle XII. Conser-va varis detalls arqueològichs entre ells laudas sepulcrals y una tomba molt primitiva que s' atribueix al sigle V, tot digne d' esser inspeccionat ab més calma y estudi que ho poguérem fer nosaltres. Lo claustre, del sigle XIII, es també molt gran y está malhauradament en un estat deplorable amenassant ruína, y segons nos diguéren sensa que ningú vetlli pera sa conservació. ¡Quina llástima!... y aixó que está clasificat entre 'ls monuments nacionals! Sas arcadas s' apoyan sobre esbeltas columnas aparelladas, de marbre blanch; los capitells esculptorats son elegants. Te tretze arcadas en banda sensa cap contrafort, no mes que en los anguls. Las galerías no estavan cobertas per volta sino per enteixinat de fusta.

No trobàrem tampoch cotxe á Arles y per fi, despres de molts prechs, lo cotxero que 'ns havia acompanyat accedí á portarnos fins á Prats de Molló.

Al sortir d' Arles s' atravessa 'l riu Ferrer, que s' ajunta allí meteix ab lo Tech, y 's deixa á la dreta la carretera de Corsavy. Seguint la vorera esquerra del Tech, s' arriba al pont del *Pas de Llop*, ahont bifurca la carretera de Sant Llorens dels Cerdans, que va seguint paralela durant bona estona á la altra part del riu, fins que s' enfila despres donant voltas per la serra. Lo pont del *Pas del*

Llop es un dels sitis mes pintoreschs de la vall, donant vida al quadro, en aquell dia, la molta animació de caruatges y cavalleries que 's vey a per lo blanch de la carretera de Sant Llorens. Bon xich mes enllà deixarem a la esquerrà la vall del Galdares, que porta cap a Serrallonga, La Manera y 'l celebrat santuari de la Mare de Deu del Coral, que 's veu al fons entre cims elevats; tambe 's veuen en enlayrat indret las tres torras de Cabrenys. Mes enllà, seguint sempre al costat del Tech, se troba 'l poble d'aquest nom, en la unió del Tech ab la Comalada que baixa de las estribacions del *pich de Tretzevents*. Allí prop hi ha la celebre cova de las *Encantadas*. A la sortida del poble 's troba una pedrera abandonada, de marbre vert antich. La carretera va enfilantse per l' aspre faldar de la montanya, tenint sempre 'l riu al costat y al fons, arribant d'aquest modo al *Baus del Ase*, profon precipici sobre 'l riu, lloch bastant perillós de la carretera; mes en cambi molt pintoresch y ab excelents punts de vista de montanya. Despres d'aquest mal pas la carretera no ofereix particularitat fins a Prats de Molló, situat a la vorera del riu Tech.

Eran las sis de la tarde y no férem mes que dinar y buscar un guia que 'ns acompanyes per lo coll d' *Aras* cap a Camprodon, donchs en la impossibilitat de trobar carruatge que 'ns conduhis a La Presta, y ab la nova de que aquell establiment estava del tot ocupat, desistirem d'anarhi, preferint passar a fer nit a Camprodon, encara que tinguéssim de fer lo viatge de nit, a la claror de la lluna.

Prats de Molló té un fort y vellas murallas, y está esglaiat en la pendent de la montanya.

De Prats de Molló à Camprodon.—*Itinerari.*—1 h. 30 m. *Ermita y font de Sta. Margarida.*—2 h. *Coll d' Aras.*—3 h. 30 m. *Vall del Ritort.*—4 h. *Camprodon.*

Eran ja las set quan sortíam de Prats de Molló. Lo sol s' havia amagat darrera las altas serras y sols sos últims raigs dauravan tenuament los puigs mes enlayrats, donant al conjunt aquest contrast de colors propi de la cayguda de la tarde, entre dols y melancólich, y que tant mes se destaca en las fragositats de las montanyas.

Fora portas atravessárem sobre un rustech pont, *la Canadella*, torrent que sempre porta poca ó molta aygua, y que quan alguna forta torbonada descarrega en los cims enlayrats ahont naix, baixa impetuós botant ab furia per las penyas, sortintse de mare abans de caure en brassos del Tech.

Seguirem la vorera dreta enfilantnos per un empinat camí, arreglat ab grans penas pera cavalleries, relativament ben cuidat, y que va descrivint continuats zigzags pera salvar la asprositat del terreno. No cal, per tant, assegurar que la pujada es en extrem fatigosa. *La Canadella* remorejant enjogassada y saltant seguidament per los grenys acompanya 'l camí, acostantse tan prompte á lleparlo, com fugintne bruscament, pera tornar altra volta á acariciarlo ab son dols remoreig.

Feya ja mes d' una hora que constantment pujavam. Lo camí seguint de dret cap á Mitjorn havia deixat ja pera sempre *La Canadella*, decantada cap á ponent. La nit nos havia vingut á sobre; mes afortunadament la lluna, que estava al ple, iluminava 'l paisatge y veyam abaix Prats de Molló, á notable fondaria. Nos trobavam als 1.225 m. Aquí la montanya se 'ns feu espadada é inacce-

sible y tinguérem que girar rodonament cap á la dreta, en direcció un xich inclinada cap al O S O., per no menys soptada costa. Teniam allavors davant lo tossal avansat de la carena, ahont s' alsa la torra de Mir, magnífich punt de vista, com prou ho indica son nom, á la altitut de 1.540 m.

Algú proposá descansar un xich; mes com feya un airet molt fi y estavam suats y assedegats, determinárem no descansar fins á esser á la font del santuari de Sta. Margarida, ahont hi arribárem despres d' altra ferma empi-trada.

Nos trobavam á 1.400 m. sobre 'l nivell del mar, havent pujat ab cosa d' una hora y mitja, desde Prats de Molló, 600 m. en una sola tirada.

Lo santuari está arrunat. La font es en cambi, ara com sempre fresca y regalada, per mes que no es visitada avuy com ahir, per los devots romeus y si solsament per l' assedegat caminant que transita pel *coll d' Aras* anant ó ve-nint de Camprodon.

Eran quarts de nou. Feya una nit deliciosa y la lluna sospesa en lo firmament aclarava l' espay, semblant un lluminos focu eléctrich de gran potencia. La quietut era solemne y glassava l' esperit. Descansárem breus instants al peu de la font, sensa assentarnos y despres d' haver tastat sa gelada aygua, tornárem á empendre la costa no tant rápida ja com en l' últim ters de camí que haviam fet.

Aquest segueix per aixó trassant angulositats, y per fi. á cosa de las nou, 'ns trobavam al *coll d' Aras*, á la frontera d' Espanya y á uns 1.500 m. d' elevació. Lo coll no es pas trencat ni agreste, enllassa suaument per llevant ab la

serra de Montfalgar y per ponent ab la *solana de Sinroles*. Baix lo punt de vista estratègich es lo coll mes notable entre 'l Pertús y 'l Puigmal. Lo mariscal Noailles hi feu passar en 1689, la artilleria pera anar á sitiar á Camp-rodon.

No vos podeu figurar l' efecte que feya tan esplendent clar de lluna en lo nou panorama que 'l coll presentava á nostra vista. En la part de Mitjorn, en la vessant espanyola, las estribacions de la carena 's van succehint gradualment en un seguit d' arrodonits cimals y oposadas serras, en quals sinuositats s' hi arrossegavan las boyras, semblant á la fantástica claror de la nit una mar esvalotada per inmensas onadas. En la part francesa y en la ratlla pirinaica las altas serras y las estribacions del Canigó y del Costabona, de contrasts mes durs, prenian las formas mes extravagants y raras, ab llurs negres y colossals batiments, semblant una munió de fantasmas divagant per l' espay. Per altra part, lo silenci era aterrador, lo lleu remor de nostres pasos gayre be 'ns feya extremir.

Poch temps nos detinguérem en lo coll; ja eran mes de las nou y sens feya tart pera arribar á Camprodon. En la vessant espanyola la pendent es mes suau, mes malhauradament en altra cosa ben sensible se coneix la entrada en territori de nostra nació. Lo camí en la vessant francesa está tot lo ben cuidat y conservat que permeten los arrastres de las ayguas en tan fortas pendants, tenint en compte sobretot las frequents turbonadas que tot ho remouen. Locamí en la vessant espanyola está en lo mes péssim estat; tenint menos pendent, ningú 's cuida d' arreglarlo y no está transitable, no diré en cavalleria, sino ab prous feynas á peu, així es que quan alguna ombra 'ns tapava la

claror de la lluna pegavam alguna sèria relliscada ó ensopegada.

Pochs instants despres que haviam deixat la collada, nos ne portàrem un susto regular. Hi havia á certa distancia un remat tancat en un andar, estacada d' aquestas que tant sovint se 'n troban en lo Pirineu, y com los gossos de presa que 'l guardavan, sentissen, ab aquella extrema quietut lo nostre trepitj, comensàren á lladrar de ferm, esporuguintnos de debó 'l sentir los lladruchs á cada pas mes aprop. Nos agrupàrem tots en *columna cerrada*, caminant lleugers y seguit, sense tocar com qui diu de peus en terra y aguantant just lo respir pera no fer mica de remor, fins y á tant que 'ls gossos anàren allunyantse y paràren de lladrar.

Tot seguit trobàrem la caseta dels carabiners, sorprendentnos de moment lo trobarla tancada y barrada; mes prompte 'l guia 'ns ne doná la explicació atribuintho á que essent dia festiu, tenian aquells la costum, tal volta pera santificar la festa, de baixarsen á Camprodon á pasar lo dia mes distretament. Lo cert es que 'l punt estava abandonat y que no trobàrem pas á ningú que guardés la entrada de contrabando per la frontera.

Ben prompte distingírem borrosament á nostres peus y á la esquerra, los fondals y montanyas de Rocabruna.

A cosa d' una hora d' anar baixant per las estribacions de la carena, vegérem cap á Ponent, com un gros topo resaltant en la falda de la serra, y en l' ayguaves oposat, lo poble de Molló. Lo terreno que trepitjavam estava ja cobert de verdor. A mida que 'ns enfonsavam en la vall per una pendent un xich mes dura, aná cubrintnos una espessa boyra, que no 'ns deixá veure res. Ben prompte sentírem

lo murmureig de la aygua. Era 'l Ritort que anavam á trobar. La boyra s' escampá abans d' arribar al riu que atravessárem sobre un rústech pont, anant seguint despres sas verdas y poéticas voreras, salpicadas de prats y ombrejadas per bonicas y espessas vernedas que, compe tint en bellesa ab las del Ter, fan tan deliciosa la vall de Camprodon. No cal dir si eran hermosas y poéticas ab tan bell clar de lluna com feya.

Seguint lo Ritort, arribárem á las onze de la nit á Camp-
rodon, terme de nostra jornada y terme també de nostra
excursió.

CESSAR AUGUST TORRAS.
